

El turisme cultural avui

Jaume Sureda Negre
Antoni Morro Prats

PID_00151131

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Turisme de masses i turisme cultural. Concepte, perspectiva històrica i impactes	7
1.1. Concepte i caracterització del turisme cultural	7
1.1.1. Turisme cultural i conceptes afins	7
1.1.2. La distintivitat del turisme cultural	8
1.1.3. El turisme creatiu	9
1.1.4. Conceptualitzacions i marcs interpretatius del turisme cultural	10
1.2. Perspectiva històrica del turisme cultural	15
1.2.1. Evolució de la demanda de turisme cultural a Europa ..	16
1.2.2. El creixement de la producció en el turisme cultural ...	20
1.3. Turisme cultural i turisme de masses	23
2. Gestió del patrimoni i turisme cultural	26
2.1. Turisme i patrimoni cultural	26
2.1.1. Ús, recuperació i conservació del patrimoni per mitjà del turisme cultural	26
2.1.2. La interpretació del patrimoni en el turisme cultural ...	31
2.2. Reflexions i actuacions en favor del turisme cultural. El turisme cultural segons els objectius estratègics principals	33
3. Medi ambient, ecoturisme i turisme cultural	42
4. Turisme cultural, patrimoni i legislació	46
4.1. El turisme cultural i el patrimoni: riscos i beneficis	46
4.2. Breu història sobre idees i conceptes relatius a la protecció del patrimoni cultural	47
4.3. Legislació i recomanacions	49
4.4. Institucions i organitzacions internacionals vinculades a la protecció del patrimoni internacional i el turisme cultural	49
Resum	54
Activitats	57
Exercicis d'autoavaluació	57

Solucionari	58
Glossari	59
Bibliografia	60

Introducció

El turisme cultural és una realitat que considera com a factor fonamental la recuperació i conservació dels elements del patrimoni cultural, tangibles i intangibles, sempre des de la consideració que els enfocaments són múltiples i que impliquen factors i variables molt diversos, com ara l'educació, la creació d'ocupació, l'activitat econòmica en els àmbits del lleure i la recreació, la simbolització social, el canvi cultural, el desenvolupament local i regional, etc.

Renata Fox (1998) va sintetitzar perfectament la naturalesa doble del fenomen turístic quan afirmava "Tourism is like fire. It can cook your food or burn your house down".

"El turisme cultural ha tingut uns efectes positius indubtables tant sobre l'entorn social (contactes culturals) com sobre els béns patrimonials (conjunts i monuments) dels llocs de destinació i s'ha convertit en una de les principals fonts de recursos per al desenvolupament de polítiques de protecció i rehabilitació del patrimoni. Però, com el foc, també es pot descontrolar i tenir efectes devastadors."

En el context econòmic actual, el manteniment de les institucions culturals encarregades de recuperar i conservar el patrimoni passa per la diversificació de les fonts d'ingressos, obviant una sobredependència de les administracions públiques, i per una obertura més gran a diferents segments de la demanda, tant de visitants locals com forans.

Objectius

La finalitat principal d'aquest mòdul és que l'estudiant adquireixi una perspectiva general de les relacions entre el turisme cultural i la recuperació i la conservació del patrimoni cultural. És per això que s'intenta que l'estudiant adquireixi els conceptes necessaris per a establir les relacions essencials entre la recuperació i la conservació del patrimoni i la pràctica del turisme cultural. Aquests conceptes s'articularen mitjançant diverses reflexions entorn de la valoració dels béns patrimonials entesos com a recursos turístics.

Per a comprendre i valorar la incidència del turisme cultural en la recuperació i la conservació del patrimoni cultural, els continguts en què s'ha estructurat aquest mòdul passen per assolir els objectius següents:

1. Conceptualitzar i indicar les característiques principals del turisme cultural.
2. Establir els vincles principals entre turisme cultural i l'ús, la recuperació i la conservació del patrimoni.
3. Establir les relacions bàsiques entre turisme i patrimoni cultural, i assenyalar-ne beneficis i inconvenients.
4. Caracteritzar les principals actuacions en favor del turisme cultural i valorar-les en el marc de la conservació del patrimoni.
5. Subratllar la necessitat de protegir el patrimoni cultural, natural i immaterial com un bé comú.
6. Oferir una noció sobre la idea de protecció dels béns culturals.
7. Donar a conèixer les principals institucions internacionals que s'ocupen d'aquesta temàtica i les seves recomanacions i activitats.

1. Turisme de masses i turisme cultural. Concepte, perspectiva històrica i impactes

Qualsevol caracterització del turisme cultural i la delimitació d'elements i factors per a la seva conceptualització –des de múltiples perspectives– ha de considerar el fet que, en les societats modernes, la cultura adquireix una centralitat creixent. Els atractius culturals tenen, segons G. Richards (2001a, pàg. 4), un paper important en el turisme, a tots els nivells, tant els d'abast mundial com els que representen identitats locals.

Per a entendre el fenomen del turisme cultural, cal tenir present que el consum d'atractius culturals s'ha convertit en un aspecte important de la vida quotidiana.

1.1. Concepte i caracterització del turisme cultural

El turisme cultural, que es fonamenta en la utilització o conversió de béns patrimonials (naturals i culturals) i de produccions culturals en recursos d'atracció turística, ha estat identificat, segons G. Richards (2001b, pàg. 61), com un dels elements claus del "nou turisme" que ha de reemplaçar el "vell" turisme de masses, de manera que el "nou turisme" s'ha de caracteritzar per la sensibilitat cultural i el respecte al medi ambient.

Els significats de la paraula *cultura* en relació amb el turisme són múltiples. Així, com assenyala Richards (2001a, pàg. 7), turisme cultural, turisme del patrimoni (*heritage tourism*), turisme de l'art (*arts tourism*), turisme ètnic (*ethnic tourism*) i altres expressions afins són pràcticament intercanviables en l'ús, però no queda clar si s'utilitzen per a anomenar la mateixa cosa.

1.1.1. Turisme cultural i conceptes afins

Des de fa poc més de dues dècades, s'ha anat utilitzant l'expressió *heritage tourism* (és a dir, 'turisme del llegat' o 'del patrimoni') –fa més de cinquanta anys que s'utilitzen els conceptes turisme de masses i turisme de negocis– per a significar l'interès del visitant en una investigació activa de les evidències del passat històric i cultural d'un país (Quinion, 2003). Encara que la paraula *heritage* ('llegat' o 'patrimoni') és d'ús recent en aquest sentit, s'ha anat subdividint en nous termes que identifiquen i particularitzen aquest tipus de turisme. I aquí trobaríem, segons Quinion (2003), l'expressió **turisme cultural**, al costat d'*industrial tourism*, *literary tourism*, *military tourism*, *urban tourism*, *farm-based tourism* / *agrotourism*, etc.

Tanmateix, el conjunt més significatiu d'accepcions noves aparegudes arran del fenomen de la diversificació i l'extensió del turisme com a fenomen global es relaciona amb els efectes que té el turisme sobre les comunitats locals de recepció (Quinion, 2003). Així, per exemple, parlem de **turisme sostenible** per remarcar la necessitat de limitar el nombre de viatgers segons la capacitat de rebre'n que poden oferir els recursos locals sense degradar la qualitat de vida dels residents i de la pròpia experiència turística, i també de la capacitat de protegir les cultures autòctones contra els efectes adversos dels excessos en la comercialització del patrimoni i d'assegurar que serà possible obtenir a llarg termini un retorn econòmic de les inversions.

Amb la noció de turisme sostenible es relaciona la d'**ecoturisme**, en el qual, segons l'entén Quinion (2003), els visitants busquen l'aproximació a la naturalesa i els paisatges en unes pràctiques que han de ser respectuoses amb el medi i han d'ajudar a conservar-lo. També està relacionat amb el turisme sostenible el **turisme verd**, que converteix en valors ambientals serveis determinats.

Es podria afirmar que, essent un dels elements que integren el "nou" turisme, el turisme sostenible i l'ecoturisme convergeixen amb el turisme cultural en la mesura que promouen un respecte per l'entorn i una sensibilització cap als valors ambientals i culturals.

1.1.2. La distintivitat del turisme cultural

L'element clau per a distingir el turisme cultural d'altres formes de turisme potser es troba en l'experiència d'**aprenentatge**, que serveix a G. Richards (2001a, pàg. 7) per a definir el turisme cultural com el que permet aprendre sobre la cultura de destinació i adquirir experiències noves relacionades amb aquesta cultura en diferents sentits, segons les formes de cultura que consumeixen.

Enfocament conceptual

Tot i que més endavant tornarem sobre aquest tema, ara hem de dir que el turisme cultural no solament fa referència a llocs i monuments, sinó que es troba estretament relacionat amb el concepte de cultura.

Si acceptem que la cultura és el conjunt d'allò que les persones pensen (actituds, creences, idees i valors), fan (models de comportament, estils de vida) i han construït (productes culturals), aleshores la cultura es compon de processos (les idees i els estils de vida de la gent) i dels resultats d'aquests processos (construccions materials, costums, entorns).

Littrell, 1997, citat per G. Richards, 2001a, pàg. 7.

La Declaració de Mallorca (1995) pel turisme cultural ja insistia en dimensions de la cultura no reduïdes només al patrimoni històric, monuments, art, o a l'"alta cultura", sinó també a la cultura popular, entesa en un sentit antropològic: la vida cultural quotidiana, que també inclou el patrimoni ètnic, els aspectes domèstics i comportamentals de la vida cultural, en una diversitat lingüística particular.

Terminologia

Aquests tres conceptes (turisme sostenible, ecoturisme i turisme verd) sovint s'encavalquen i s'usen indiscriminadament, de vegades per a obtenir avantatges competitius.

Considerant la cultura en aquest sentit, el turisme cultural també implica, a més de la concepció tradicional de visitar llocs i monuments, l'exercici o consum de l'estil de vida dels llocs visitats. Totes dues activitats impliquen l'adquisició de nous coneixements i experiències.

El turisme cultural comprèn no solament el consum de productes culturals del passat, sinó també de la cultura contemporània o de l'estil de vida de la gent o la regió.

Per això, segons G. Richards (2001, pàg. 7), el turisme cultural es pot considerar, al mateix temps, com un turisme del patrimoni (*heritage tourism*), relacionat amb les construccions i manifestacions del passat, i com un *arts tourism*, relacionat amb la producció cultural contemporània.

Tot i així, el creixement i la indiferenciació que impregnen els conceptes de patrimoni cultural i cultura amb un augment del pes de la intangibilitat i del valor com a experiència s'han incorporat a l'expressió més contemporània del turisme cultural (Vidal, 2001, pàg. 81).

1.1.3. El turisme creatiu

Aquest concepte, formulat per Richards i Raymond (2002), s'ha d'entendre en el context de remarcar el component d'aprenentatge com a distintiu del turisme cultural. Així, el concepte de turisme creatiu s'aplica, per exemple, a les localitats que no disposen d'un patrimoni històric important consolidat al llarg dels segles, o que volen adquirir nous avantatges competitius i recorren al desenvolupament creatiu dels recursos existents per a transformar-los en nous pols d'atracció turística diferenciada (Richards, 2001b), cosa que aniria lligada a l'*arts tourism*.

El turisme creatiu, aplicat a vells símbols per a convertir-los en referents turístics, pot ser una oportunitat per a suscitar i revalorar recursos i crear nou patrimoni en el marc de la competitivitat creixent davant de processos de reestructuració econòmica, per exemple, recuperant antics espais industrials per al lleure (Anglaterra, Holanda, etc.) o creant icones i/o manifestacions culturals noves (Museu Guggenheim de Bilbao, Huddersfield Creative Town Project, etc.). Aquesta nova manera d'entendre el turisme es troba al costat d'altres "indústries creatives" –com les arts escèniques, el disseny, la moda, la publicitat, etc.–, per la qual cosa esdevenen cada vegada més importants en la formulació de polítiques noves que lliguen turisme i creativitat.

El turisme creatiu "ofereix als visitants l'oportunitat de desenvolupar el seu potencial creatiu per mitjà de la participació en cursos i experiències d'aprenentatge que són característiques de la destinació de vacances de què gaudeixen" (Richards, 2001b, pàg. 63).

Exemple

El turisme creatiu inclou un conjunt d'activitats ampli, com manufactures, disseny, gastronomia, salut, idiomes, espiritualitat, naturalesa, esports, etc.

En aquest context cal entendre que un turisme de qualitat no depèn del preu dels béns adquirits, sinó del valor intrínsec de la pràctica en si mateixa. Per això es fa necessari incorporar continguts atractius i motivar la participació mitjançant unes estratègies de mobilització i educació de la demanda, intentant fer, d'una manera apropiada, de tota pràctica turística una pràctica cultural (Déclaration de Majorque, 1995).

1.1.4. Conceptualitzacions i marcs interpretatius del turisme cultural

Diferents organitzacions internacionals (Unesco, Consell d'Europa, Comissió Europea) han definit el turisme cultural com el conjunt de desplaçaments de persones cap a una destinació cultural específica fora del seu lloc habitual de residència, de manera que, segons M. Ges (1997), el desig de cultura és una motivació que pot establir la diferència entre l'elecció d'una destinació o una altra.

Tanmateix, no hi ha homogeneïtat en el que s'entén per *turista cultural*, ja que hi ha perfils i motivacions diferents, molts relacionats amb el poder adquisitiu. Així, un estudi sobre el turisme cultural a Europa realitzat per Bywater (1993) identifica tres tipus de turistes culturals (Vidal, 2001, pàg. 81):

- El turista cultural genuí interessat realment per les activitats culturals, que és molt minoritari (visita a museus, exposicions, monuments, etc.).
- El turista –la gran majoria moguts per motius culturals– interessat per fer una vegada a la vida una visita a un lloc o atracció especial.
- El turista que vol tenir en les seves destinacions alguna atracció cultural, encara que no l'hagi escollit per aquest motiu principalment.

La Direcció General de Política de l'Empresa, Distribució, Comerç, Turisme i Economia Social de la Comissió Europea (DG XXIII) ha definit el turisme cultural a partir de les tres condicions que ha de complir un desplaçament o viatge turístic per a ser-ho (V. Bote, 1998):

- Desig de cultivar-se; és a dir, desig de conèixer les obres, les persones i els objectes.
- Utilització d'un recurs amb un significat cultural (monuments, obres d'art, espectacles, intercanvi d'idees).

Exemples de destinacions culturals

Museus, llocs arqueològics, edificis remarcables, barris de ciutats, arts visuals, arts aplicades, grans exposicions, música, dansa, teatre, cinema, literatura, reunions religioses, peregrinacions, rutes o itineraris culturals, manifestacions del folklore, etc.

Aquestes destinacions es podrien agrupar de la manera següent:

- Elements del patrimoni
- Museus
- Espectacles o manifestacions en viu

- Intervenció d'un intermediari, persona, document escrit o material audiovisual.

Tenint en compte que el concepte de cultura no es pot entendre si no és a partir de criteris relacionals, cal considerar que tota activitat extrabiològica de creació de significats, de relació i interacció amb l'entorn està condicionada per la cultura i és, alhora, un fet cultural (M. Ges, 1997). D'aquesta manera cal considerar, per a una correcta comprensió del turisme cultural, tant els elements que es constitueixen en béns culturals com el factor dinàmic de la demanda.

Així, s'han de tenir en compte, com a mínim, dues qüestions bàsiques per a poder establir elements vàlids de definició i caracterització del turisme cultural:

- El turisme cultural no es limita al patrimoni historicoartístic, sinó que també comprèn les cultures populars, la producció artística i l'arquitectura contemporània. La seva definició tradicional es vincula més a l'enunciat del producte turístic que a l'activitat real que realitza el visitant durant l'estada (Generalitat de Catalunya-ICMEC, 1996).
- En gairebé tots els productes turístics (fins i tot els basats majoritàriament en el clima) hi ha un determinat consum de l'oferta cultural. Això és especialment vàlid per al cas del turisme de l'àrea mediterrània, on el binomi turisme-cultura, si bé encara és relativament feble, permet una interacció més intensa i respectuosa del visitant amb relació al territori (Generalitat de Catalunya-ICMEC, 1996).

El factor de la demanda, contràriament a les definicions clàssiques, constitueix un element essencial per a omplir de contingut el significat actual de turisme cultural. I és precisament aquest factor el que permet establir com a elements clau del desenvolupament del turisme cultural tant el que diversos autors han identificat com a *conflictes culturals* (M. Robinson i P. Boniface, 1998), com les bases per a vincular al turisme cultural el vessant d'interpretació del patrimoni.

El concepte de turisme cultural és complex, s'ha utilitzat per a descriure tant el "consum" d'art, patrimoni i folklore com un ampli ventall d'altres manifestacions culturals per a turistes. Richards (1996) recorda que no hi ha una sola definició àmpliament acceptada de turisme cultural. Bonink (1992) identifica dos enfocaments bàsics, un de tècnic i un altre de conceptual, per arribar-hi:

- Enfocament tècnic (sobre llocs i monuments). Descripció del tipus d'atraccions visitades per turistes culturals (es basa en una definició de la cultura com a producte). És un enfocament útil per a les investigacions

quantitatives sobre turisme cultural, ja que és relativament fàcil identificar i entrevistar els visitants d'atraccions culturals, però esbiaixat, ja que se centra en les activitats i motivacions respecte a llocs concrets.

Una llista típica dels llocs o atraccions que es consideren habitualment en aquest enfocament és l'utilitzada per ECTARC (1989):

- Jaciments arqueològics i museus
- Arquitectura (ruïnes, edificis famosos, ciutats en el conjunt)
- Art, escultura, artesanía, galeries, festivals, esdeveniments
- Música i dansa (clàssica, *folk*, contemporània)
- Drama (teatre, pel·lícules, dramatitzacions)
- Estudi de l'idioma i de la literatura, circuits, esdeveniments
- Festivals religiosos, peregrinacions
- Cultures completes (*folk* o primitives) i subcultures

Observeu que el concepte de turisme cultural que es maneja està orientat a l'"alta cultura" i al consum de productes culturals, més que a la implicació en processos culturals.

- Enfocament conceptual. Intenta descriure les motivacions i significats inherents a l'activitat del turisme cultural. Així, els turistes culturals aprenen sobre els productes i els processos d'altres cultures. El turisme cultural comprendria "tots els aspectes del viatge, on els viatgers aprenen sobre la història i el patrimoni dels altres o sobre els seus modes de vida i pensament contemporanis" (McIntosh i Goeldner, citat per Richards, 1996, pàg. 22).

Alguns autors (per exemple Wood, 1984) entenen el rol de la cultura com un context, que consisteix a donar forma a l'experiència del turista respecte a una situació en general, sense centrar-se en la particularitat d'una identitat cultural específica, en contrast amb el **turisme ètnic**, que se centra en comunitats específiques amb una identitat cultural concreta i la singularitat del qual es converteix en objecte de mercat per part del turista. D'aquesta manera, quan l'etnicitat es converteix en producte, parlariem de turisme ètnic més que de turisme cultural.

Les definicions conceptuals poden ser útils per a centrar-se en per què i com s'implica la gent en el turisme cultural, més que per a determinar quantitativament el fenomen. Per tant, les definicions del turisme cultural basades en un enfocament contextual estan més fundades en els processos –com, per exemple, l'aprenentatge– que no pas en els simples fets.

Es pot veure que l'elecció d'un tipus d'enfocament tècnic o conceptual es correspondria amb un enfocament sobre l'objecte –oferta– o la demanda –motivacions i processos– respectivament, binomi que tractàvem més amunt.

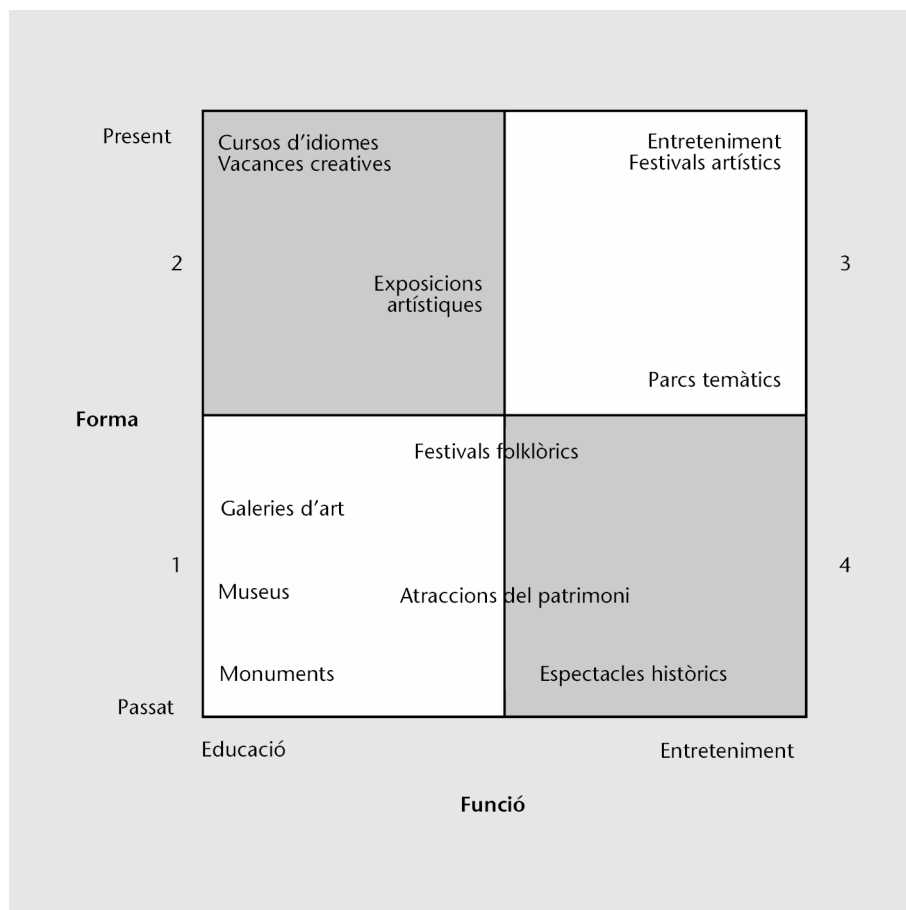
Per als propòsits del nostre tema –les relacions entre turisme cultural i la conservació i recuperació del patrimoni– resulta útil centrar-nos en els aspectes que, tot i que formen part d'una noció contextual del turisme cultural, sobretot tenen en compte els processos de valoració i intervenció sobre el patrimoni cultural.

Web recomanat

El problema de definir el turisme cultural va motivar el llançament del Cultural Tourism Research Project per part de l'Associació Europea per a l'Educació en Turisme i Lleure (ATLAS) el 1991, que es pot consultar en l'adreça següent: <http://www.tram-research.com/atlas>. A partir dels seus objectius, es pot identificar una definició de continguts sobre el que significa turisme cultural.

No obstant això, Richards (2001a, pàg. 23-24), en un intent de construir un marc interpretatiu dels tipus d'atractius del turisme cultural, ofereix, a més a més, una manera d'entendre'ls basada tant en els productes materials de la cultura com en les funcions dels recursos culturals, que van des de les educatives fins a les d'entreteniment. Aquest autor considera que la base cultural d'un atractiu pot anar des d'una presentació dels productes materials d'una cultura fins a la transmissió activa d'elements d'una cultura viva o cultura com a forma de vida. Aquesta dimensió representa el *continuum* de definicions de cultura: de la cultura com a producte a la cultura com a procés. La segona dimensió, segons Richards, és l'ús o propòsit per al qual els recursos culturals es converteixen en atractius turístics, i reflectiria el debat entorn de l'autenticitat.

Aquestes dues dimensions serveixen a Richards (2001a, pàg. 24) per a fixar la ubicació de diferents tipus d'atractius culturals:

Una tipologia d'atraccions del turisme cultural.
 Font: G. Richards (2001a, pàg. 24)

Lectura de l'esquema de Richards

Segons aquest esquema, el quadrant número 1 conté els principals atractius culturals tradicionals basats fonamentalment en el patrimoni i en altres productes culturals del passat (museus, monuments, galeries d'art). El quadrant número 2 conté un tipus d'atractius més contemporanis basats en processos culturals, com cursos d'idiomes i exposicions artístiques. En els quadrants 3 i 4, Richards situa els atractius basats fonamentalment en l'oferta de lleure i entreteniment, més orientats a les necessitats dels usuaris que a la preservació dels recursos culturals. Concretament, el quadrant número 3 conté els atractius relacionats amb l'entreteniment (festivals i representacions artístiques). Els parcs temàtics se situarien en el llindar entre els quadrants 3 i 4, ja que no solament són un entreteniment contemporani, sinó que també exploten recursos històrics. El quadrant número 4 conté una tipologia variada d'atractius turístics, incloent-hi atraccions basades en el patrimoni i festivals folklòrics, en els quals hi ha una combinació d'elements educatius i d'entreteniment basats en recursos històrics.

Tanmateix, com adverteix Richards, s'ha de tenir la precaució de considerar que en aquesta o en qualsevol altra tipificació dels atractius culturals, la categorització formal entre uns recursos i d'altres tendeix a desaparèixer cada vegada més. Per això, la tipologia proposada s'hauria d'entendre més com una zonificació dinàmica dins de la qual els atractius culturals es poden posicionar per si mateixos, cadascun amb les seves particularitats, que no com una classificació tancada.

El turisme cultural pot contribuir a la recuperació i conservació del patrimoni per mitjà de l'educació de residents i visitants, i de les diferents polítiques de planificació i gestió locals.

Tal com es declara en la *Carta Internacional sobre el Turisme Cultural*, confeccionada pel Consell Internacional de Monuments i Llocs (Icomos) el 1976 i revisada el 1999, un objectiu fonamental de la gestió del patrimoni consisteix a comunicar-ne el significat i la necessitat de conservar-lo tant a la comunitat receptora com als visitants, que implica, segons la carta, la responsabilitat de respectar els valors del patrimoni natural o cultural, i també els interessos de la comunitat amfitriona, dels pobles autòctons conservadors del seu patrimoni o dels posseïdors de propietats històriques, com fins i tot l'obligació de respectar els paisatges i les cultures a partir de les quals s'ha constituït i s'ha desenvolupat el patrimoni.

És per això que, amb vista a la conservació del patrimoni, l'Icomos (1999) ha expressat els principis de la interacció dinàmica entre turisme i patrimoni cultural:

- La realitat del turisme ha de ser una força positiva per a la conservació de la naturalesa i la cultura; és a dir, ha de generar recursos per a la conservació del patrimoni, mitjançant l'educació de la comunitat i la influència en les seves polítiques de planificació i gestió.
- El turisme ha de generar oportunitats i possibilitats d'interacció i conciliació dels desitjos i expectatives dels visitants, potencialment conflictives, i de les aspiracions de les comunitats de recepció. Aquesta funció generado-

Nota

Molts museus contemporanis fan un èmfasi especial en l'arquitectura com a element d'atracció, i no únicament en les obres d'art que contenen.

Web recomanat

Si considerem la preservació, el coneixement i la difusió de la història i el patrimoni cultural com a tasques essencials per a la consolidació de les identitats locals, es pot assenyalar un conjunt d'objectius, estratègies i línies d'acció d'una importància especial amb relació a la interpretació del patrimoni, exemplificades en els principis declarats en la *Carta Internacional sobre el Turisme Cultural (International Cultural Tourism Charter. Managing Tourism at Places of Heritage Significance)*, publicada en la XII Assemblea General de l'Icomos (Mèxic, 1999) accessible en l'adreça següent: <http://www.icomos.org/tourism/charter.html>.

ra prové de la mateixa naturalesa del turisme, com a complex fenomen de dimensions polítiques, econòmiques, socials, culturals, biofísiques, ecològiques, estètiques i educatives.

- L'existència d'un cert risc de degradació del patrimoni natural i cultural en les seves característiques identificadores quan el turisme és excessiu o està mal gestionat. Entorn, cultura i estils de vida de les comunitats de recepció es poden veure tan degradades com, al mateix temps, la mateixa experiència dels visitants.
- La contribució a la conservació i manteniment del patrimoni necessita la participació en cooperació de diferents agents: representants locals i/o de les comunitats autòctones, responsables polítics, planificadors, gestors.

Aquests principis impliquen la necessitat d'actuacions orientades a la recuperació i conservació del patrimoni mitjançant un nou ús, que es pot vehicular i obtenir per mitjà del desenvolupament del turisme cultural, que ha estat objecte de nombroses reflexions des del punt de vista estrategicoinstitucional.

1.2. Perspectiva històrica del turisme cultural

Un enfocament adequat de la perspectiva històrica del desenvolupament del turisme cultural ha de tenir en compte l'evolució tant de la demanda com de la producció cultural.

També s'han de considerar les actituds i percepcions cap al medi ambient i el patrimoni que han tingut les societats des que el turisme afecta l'entorn i les variables socials i econòmiques.

D'altra banda, la noció de paisatge, en el seu sentit estètic i de gaudi, només sorgeix a partir del segle XIX, amb el moviment romàntic en les arts i amb l'historicisme científic. En aquest sentit, el **romanticisme** ha influït en el desenvolupament del turisme, pel que va representar d'acostament a una naturalesa encara no transformada radicalment per la tecnologia, un conjunt de valors que no han perdut vigència i que són reivindicats constantment.

El **factor tecnològic**, nascut al començament del segle XIX, també ha modulat la percepció i la valoració de l'espai i del medi ambient. Si la influència de la cultura romàntica se centrava en els aspectes qualitius de la naturalesa, la tecnologia, implicada en el desenvolupament capitalista, s'ha centrat en la "quantificació de la vida" (Wang, 2000, pàg. 86) i ha convertit la naturalesa en "valor de canvi".

Vegeu també

En aquest sentit, podeu veure l'apartat "Reflexions i actuacions en favor del turisme cultural. El turisme cultural segons els principals objectius estratègics".

Regions inhòspites

Moltes regions que avui són destinacions turístiques reconegudes, eren llocs inhòspits durant el segle XIX, fins i tot absolutament evitables (Wang, 2000, pàg. 81). A més a més, el mar i les platges no van ser descobertes com a lloc atractiu fins al segle XVIII. Abans eren una font de perills i no és exagerat afirmar que moltes vegades eren un medi rebutjat i odiat.

El pensament romàntic

El pensament romàntic critica el càlcul utilitarista del preu i el benefici propis de la civilització capitalista.

La reacció romàntica a la industrialització capitalista es pot dividir, segons Mumford (1998), en tres fronts: el culte a la història i al nacionalisme, el culte a la naturalesa i el culte a la primitivisme. Les tres fronts es poden relacionar d'alguna manera amb el turisme:

- El **culte a la història** es troba expressat en la tirada turística pels records (*souvenirs*), les ruïnes, les tradicions o el patrimoni nacional (Andrews, 1989; Jasen, 1991; Ousby, 1990, citat per Wang, 2000). En aquest sentit, el romanticisme aporta un component de nostàlgia.
- El **culte a la naturalesa** és el més rellevant pel que fa al turisme de naturalesa –i també a l'ecoturisme. El culte romàntic a la naturalesa representa una relació alternativa, ja que permet ser sensible, afectiu i esteticista en lloc d'utilitarista, instrumental o eficaç. El turisme de naturalesa, influït pel romanticisme, no representaria una reacció en contra, sinó més aviat una compensació cultural per un medi ambient transformat per la tecnologia en espais artificials (Wang, 2000, pàg. 87).
- El **culte al primitivisme** fomenta els aspectes ètnics i folklòrics. Des del moment en què l'estat natural primitiu ja no es troba en la societat quotidiana, en què la modernitat és l'aspecte determinant, el primitivisme es pot trobar en parts remotes del planeta o bé en "societats sense temps" primitives (aborígens).

Ens trobem, doncs, davant d'uns components paradoxals, si més no, pel que fa a la influència sobre les relacions entre turisme, naturalesa i cultura: d'una banda, s'incentiva el component cultural, històric i socialitzador; de l'altra, s'exalten els valors naturals. Tanmateix, tots dos comparteixen un allunyament de l'espai normativitzat i estandarditzat per influència de la tecnologia, un rebuig de l'espai de consum que se situa a l'altra cara d'un espai que es distingeix per la humanització dels seus elements –transformat o no, però sempre com a espai de producció, no de consum i esgotament dels recursos.

1.2.1. Evolució de la demanda de turisme cultural a Europa

Turisme i cultura han mantingut des de sempre estretes relacions a Europa, en ser una important destinació per als que se senten atrets per la seva riquesa cultural i el seu llegat històric. Richards (1996) refereix antics viatgers o "turistes culturals" de l'antiga Roma a la recerca de cultures més antigues que la seva, com la grega i l'egípcia. Més tard, durant l'edat mitjana, molts dels viatgers van ser principalment pelegrins, als quals devem la fundació d'alguns dels moderns "itineraris culturals", com, per exemple, el camí de Santiago.

El retorn a la naturalesa

Rousseau va definir la naturalesa com la representació ideal de la innocència i la simplicitat, que expressa el desig de retorn a la naturalesa i a la vida senzilla. En aquest sentit, sembla que actualment aquest retorn, lluny de ser un retorn a la primitivitat, podria estar influït per una socialització de la vida i, per extensió, per un "pacte de civilització" entre la naturalesa i la humanitat, i entre els mateixos éssers humans.

L'origen de la paraula *turisme* s'atribueix habitualment al *grand tour*, propi de la Gran Bretanya durant els primers anys del segle XVIII, encara que es pot remontar al segle XVI. El *grand tour* consistia en un viatge a ciutats i llocs determinats de l'Europa occidental emprès fonamentalment, encara que no de manera exclusiva, per motius educatius i de plaer. Molts dels primers turistes del *grand tour* van ser aristòcrates, per als quals un viatge a l'Europa continental era un colofó a l'educació clàssica, sovint fet en companyia d'un tutor. Aquests viatges podien durar dos o tres anys i portar els seus protagonistes per França, Itàlia, Alemanya, Suïssa i Holanda. Amb freqüència visitaven llocs relacionats amb la cultura clàssica, d'entre els quals les ciutats italianes eren les destinacions preferencials (Richards, 1996).

Allò que al principi va ser el *grand tour* de les elits, cap a la dècada de 1780, es convertiria en el *tour* de les minories, ja que s'incorporarien segments de la burgesia anglesa creixent, des de terratinents a professionals de la classe mitjana. Aquest canvi representaria una disminució de l'aspecte formatiu dels viatges: turistes no educats tant a les universitats i disminució de la importància de la figura del tutor.

L'àmbit espacial del *grand tour* també experimentaria, cap a final del segle XVI-II, un canvi en els interessos: la cultura del món clàssic antic i del Renaixement (el *grand tour* clàssic) deixava pas a uns interessos més romàntics (el *grand tour* romàntic), amb més atenció a les vistes romàntiques de paisatges urbans i rurals. Les motivacions es desplaçarien sobretot cap als **plaers exòtics** i l'**experimentació imaginativa**, de manera que l'èmfasi en els aspectes educatius de la cultura es va traslladar cap a la cultura com a font de plaer i entreteniment.

Segons Richards (1996), l'expansió del *grand tour* durant el segle XIX marcaria un punt d'inflexió des d'un punt de vista precapitalista i ahistòric de la producció cultural a la noció burgesa de l'estètica de les manifestacions culturals. Això implicaria una visió universalista en el sentit que la cultura europea absorbiria i avaluarà les produccions culturals de diferents èpoques i cultures amb relació a una forma estètica i a uns principis d'homogeneïtzació cultural. Així, mentre que els turistes de l'època medieval estaven subjectes a la tradició cultural de l'Església catòlica romana (per exemple els pelegrins del camí de Santiago o de Roma), els turistes del *grand tour* serien capaços de percebre les manifestacions de diferents períodes i comunitats com a contribuents, de diferents maneres, al progrés inevitable i segur de la cultura europea.

Al mateix temps que s'estenien les experiències dels turistes del *grand tour* de cap a cap d'Europa, les produccions culturals de tots els racons del món s'incorporarien als primers museus i s'organitzarien amb vista a un consum públic. La fundació de museus a Europa durant els segles XVIII i XIX s'ha d'entendre com la manifestació formal més important de l'ideal burgès de la universalitat de la cultura. Els museus es van organitzar per tal de demostrar el progrés de les arts i dels èxits industrials, encara que no van ser únicament símbols del pro-

Lectura recomanada

Per a un aprofundiment en la història crítica dels conceptes turista i turisme, podeu llegir la primera part (pàg. 25-70) de J.D. Urbain (1993). *El idiota que viaja. Relatos de turistas*. Madrid: Endymion.

Aquest llibre conté, a més a més, una relació històrica interessant de relats de viatges, des de l'edat mitjana fins a l'època contemporània.

grés. Els turistes del París del segle XIX també es trobarien amb fàbriques i amb el més baix del sistema de producció de l'incipient capitalisme (MacCannell, 1976). Aquesta forma primitiva de turisme industrial pressuposava una valoració de la fe en el progrés, en evident contrast amb el creixement del turisme industrial en la dècada de 1980, que va ser definit com una nostàlgia dels èxits d'un passat industrial. Amb el naixement dels primers museus europeus, les instal·lacions museístiques es convertirien en símbols culturals importants i la seva proliferació seria el centre dels esforços del turisme cultural (Richards, 1996).

La identificació d'uns determinats productes culturals com a objectes de consum turístic també s'origina en el mateix període.

La disponibilitat de museus, exposicions i altres manifestacions culturals de consum públic va ajudar a l'estímul del turisme. L'incipient mercat de viatges per a les classes mitjanes durant el segle XIX va estimular pioners com Thomas Cook a oferir els primers paquets turístics a Itàlia i a Grècia en la dècada de 1860: se centraven en aspectes culturals i estimulaven els seus clients, predominantment de classe mitjana, a exercir "les seves absurdes pretensions que hi ha llocs molt més allunyats que qualsevol dels seus propis somnis o aspiracions quotidianes" (Swinglehurst, 1982, pàg. 48, citat per Richards, 1996, pàg. 7).

Els estímuls culturals van continuar essent relativament importants en el turisme europeu fins a la Primera Guerra Mundial. En el període d'entreguerres, tanmateix, hi va haver un creixement del turisme domèstic important als països del nord d'Europa, estimulat per la implantació i progressiva extensió de les vacances pagades. Bona part d'aquest turisme buscava destinacions costaneres o rurals, per tal d'obtenir descans en el breu període de vacances. Segons Richards (1996), al Regne Unit, per exemple, només el 30% de la població es podia permetre unes vacances anuals en la dècada dels trenta.

Després de la Segona Guerra Mundial, un llarg període de creixement econòmic sostingut a Europa va estimular un *boom* de consum, que es traduiria en una experiència turística més variada i més gran. En una primera fase, els fluxos turístics internacionals des dels relativament pròspers països del nord i centre d'Europa es dirigeixen al sol assequible de les platges de la Mediterrània. L'aparició del turisme internacional de masses a Europa durant els anys seixanta del segle XX es va basar sobretot en una oferta estandarditzada per part de majoristes de viatges del nord d'Europa. En aquestes ofertes, la inclusió de la cultura *per se* era molt escassa, si s'exceptuen les idealitzacions nacionals que els turistes experimentaven per primera vegada. La idea de crear paquets turístics amb la cultura com a reclam va néixer a Alemanya, on durant els anys seixanta van aparèixer una sèrie de majoristes de viatges especialitzats en turisme d'estudis (Roth i Langemeyer, 1996). En termes quantitativs, tanmateix,

Lectura recomanada

Daniel Boorstin (1964).
The Image: a Guide to Pseudo-events in America (pàg. 103).
Nova York: Harper & Row.

Atracció turística

L'historiador americà Daniel Boorstin es lamenta del fenomen de l'atracció turística pura i simple relativament recent. Sovint no té cap altre propòsit que el d'atraure l'interès cap al seu propietari o el seu país. Com podríem esperar, l'ús de la paraula *atracció* com a cosa o característica que "retrata" la gent, especialment qualsevol exhibició divertida o interessant, es remunta a penes al 1862. És un fenomen nou: la forma més pobre de la cultura d'una nació. Trobem aquestes formes d'atracció a qualsevol part del món –d'escassa significació per a la vida interior de les persones, però meravellosament rendibles com a confort turístic.

aquests operadors de turisme cultural eren una petita minoria davant les grans empreses venedores del turisme massiu del turisme de sol i platja (*sun, sand and sea tourism*), eslògan al qual es podria afegir la quarta s de *sexe* o *sex*.

Amb la maduresa del mercat turístic europeu als anys setanta i vuitanta, es van segmentar els productes segons criteris diversos (Richards, 1996, pàg. 7):

- El temps (vacances hivernals a la recerca de sol)
- Els grups d'usuaris (joves, ciutadans madurs i de la tercera edat)
- La destinació (operadors turístics especialitzats en països i regions determinats)
- Les motivacions del viatge (per exemple, activitats de vacances)

Per als operadors del turisme massiu, la cultura és una cosa implícita al producte, més que una especialització concreta del mercat. Tot i així, amb l'increment de la segmentació d'aquest mercat es van crear noves oportunitats per als operadors i agències especialitzades en turisme cultural.

Cap al final dels anys setanta, el turisme s'havia convertit en una gran indústria mundial, fenomen que provocaria les primeres reflexions sobre els impactes positius i negatius del desenvolupament turístic (Mathieson i Wall, 1982). Es van començar a dissenyar les primeres polítiques serioses en matèria turística, ja que s'anaven identificant les influències de les activitats turístiques en el conjunt de l'economia i en la creació de llocs de treball en concret, alhora que es valoraven els primers impactes del turisme de masses sobre la cultura i el medi ambient.

El turista no gregari, cansat de la costa mediterrània per saturació, comença a buscar alternatives menys explotades, sovint amb ofertes culturals en lloc del sol i platja. Segons Law (1993), la convergència de la demanda turística de noves oportunitats en matèria cultural i la necessitat de les ciutats de buscar alternatives a la pèrdua de llocs de treball en el sector industrial van crear un nou mercat de vacances urbanes curtes a Europa, moltes de les quals es basen en atractius culturals.

Al llarg dels anys, les pautes del consum turístic han canviat radicalment. El turisme ha passat de ser una activitat elitista a una activitat bàsica de lleure de les masses, fins i tot s'ha convertit en la font més gran de creació de llocs de treball directes i indirectes a bona part del món. L'extensió del turisme s'ha produït de manera paral·lela a la democratització de la cultura: el creixement de la classe mitjana ha estès l'accés a l'alta cultura.

Vegeu també

Tornarem sobre aquest tema en l'apartat "El creixement de la producció en el turisme cultural", en el qual s'examinen alguns factors del creixement dels actius culturals que ajuden a comprendre les raons d'aquest canvi.

Al mateix temps que han anat creixent el turisme i el consum cultural, les relacions entre turisme i cultura s'han anat transformant.

Turisme i cultura

Fins fa relativament poc temps, el desenvolupament del turisme i la cultura eren relativament independents. El nombre de "turistes culturals" era escàs, i el consum de recursos culturals durant els viatges era sovint ocasional, episòdic, en el context d'unes institucions culturals que atenien preferentment les demandes de les poblacions locals. Alhora, tendien a finalitats elitistes, i veien en els turistes culturals una excrescència no buscada en el desenvolupament de les seves activitats habituals relatives a la producció i conservació de béns culturals. Tanmateix, avui dia, els museus i altres institucions culturals obren cada vegada més les portes als visitants forans i competeixen amb altres atraccions de lleure i temps lliure per la captació dels turistes i la despesa que aporten.

1.2.2. El creixement de la producció en el turisme cultural

El segle XX ha representat un creixement extraordinari de la varietat i disponibilitat dels recursos culturals. El canvi des d'un gaudi privat fins a un espectacle públic en el consum cultural es manifesta sobretot en el **desenvolupament museístic** a Europa.

Abans del final del segle XVIII, les col·leccions d'art i altres productes culturals eren sobretot propietat privada de nobles. Tanmateix, com a conseqüència fonamentalment de la Revolució Francesa, aquestes col·leccions van ser confiscades. Les conquestes napoleòniques van traslladar moltes col·leccions europees al Museu del Louvre, el primer museu nacional europeu (Richards, 1996, pàg. 8), el qual seria aviat imitat per altres museus nacionals, com el Prado o l'Altes Museum de Berlín.

Aquest canvi d'ubicació també tindrà conseqüències formals i conceptuals: mentre que el gust personal era el criteri que formava les antigues col·leccions privades, els museus públics es van dissenyar per a donar a conèixer les arts de totes les èpoques i cultures. Sota l'acoblament "raonat" dels béns culturals, hi havia la noció de **cultura universal**. La cultura europea es veia a si mateixa, al segle XIX, com la cultura universal, vàlida per a tots els temps i societats.

Aquest concepte modernista de la rellevància del passat i el desig d'organitzar col·leccions que simbolitzessin l'inevitable progrés de la història cap a la superioritat del present van ser la causa del primer impuls expansiu de la producció cultural (Richards, 1996).

Moltes de les primeres col·leccions museístiques comptaven amb aportacions importants procedents de grans industrials i de la fundació d'associacions culturals. Tanmateix, el suport a llarg termini de les noves institucions culturals tornaria aviat als estats.

El desenvolupament prematur d'una política cultural basada en museus públics, galeries i biblioteques ha tingut una funció educativa, destinada a difondre l'alta cultura entre les masses.

Així, un factor que ha impulsat l'accés a la cultura ha estat una **disponibilitat de temps lliure** cada vegada més gran. Al segle XIX, el temps lliure de les classes obreres es considerava com un factor potencial d'estabilitat social i es va intentar ocupar-lo amb activitats constructives, per la qual cosa van sorgir iniciatives per a organitzar el temps lliure d'acord amb els valors de les classes mitjanes, que anaven incorporant progressivament el concepte d'alta cultura. La promoció d'un "lleure racional" va ser vista com un remei a l'ociositat.

El rol educatiu de la cultura va ser el principal responsable dels increments importants en despeses culturals propiciats a molts països europeus des de mitjan segle XX.

En una primera etapa de la moderna expansió cultural, aquestes iniciatives van ajudar a consolidar la distinció entre "alta" cultura, que es considerava adequada per al temps de lleure de les masses, i cultura "popular", les manifestacions més inacceptables de la qual sovint eren censurades i suprimides (Corijn i Mommaas, 1995, citat per Richards, 1996, pàg. 9). La creença que l'educació de les masses i la creació d'un sentiment d'identitat i solidaritat nacional depenien de l'accés a l'alta cultura van ser les principals causes de la seva democratització (del foment del seu accés per part de les classes obreres).

Una segona etapa d'expansió de la producció cultural es va produir als anys seixanta del segle XX, de manera progressiva, per mitjà del reciclatge i la recombinació de formes culturals que segurament marcarien la transició de la modernitat a la postmodernitat. La postmodernitat no solament recicla el passat, sinó que també amplia el ventall de períodes històrics que es considera com a part del nostre patrimoni històric, s'historitza el passat recent (Richards, 1996).

A més del reciclatge històric i de la historització del passat recent, en la postmodernitat sorgeixen nous centres d'interès i mercats especialitzats. Els museus poden abandonar llavors el projecte modernista d'universalitat a favor de la segmentació del mercat i de la tematització.

El resultat ha estat un segon *boom* museístic a Europa, iniciat ja als anys setanta i creixent durant els vuitanta, sobretot a l'Europa nord-occidental.

Cultura europea universal

La ruptura de la noció de cultura europea universal, més que posar fi als museus, ha generat un estímul cultural per a la diversificació en manifestacions variades culturals. Un sol museu no pot contenir la totalitat de l'essència de la cultura europea, de manera que un ampli espectre de museus i galeries d'art reflectiran la fragmentació i la integració de produccions culturals creixents basades alhora en l'alta cultura i en la cultura "popular".

Richards, 1996, pàg. 11.

Ociositat

L'ociositat, per a la societat burgesa del segle XIX, era una de les principals metàfores de la degeneració moral.

Exemple

La recuperació de l'*art déco* dels anys trenta o les icones culturals del *pop art* i de la publicitat.

Nota

Els règims comunistes de l'Europa oriental també van impulsar als anys vuitanta el creixement museístic, encara que les raons diferien de les dels països de l'Europa occidental.

Des del punt de vista de l'oferta, els fenòmens que es detecten avui són l'increment dels museus especialitzats i de les galeries, principals factors de la difusió museística recent a Europa. Des del punt de vista de la demanda, hi ha museus dissenyats especialment per a públics determinats.

Alguns exemples de museus temàtics europeus

Londres http://www.icom.org/vlmp/uk.html	Museum of Moving Image Theatre Museum Design Museum BBC Experience Cabaret Mechanical Theatre
París http://www.paris.org/Musees	Musée d'Anatomie Delmas-Orfila-Rouvière Musée de l'Holographie Musée de la Curiosité et de la Magie Musée de la Poste Petit Musée de l'Argenterie
Brussel·les http://www.brussel museums.be/fr/musees/index.php	Cartoon Museum Musée belge de radiologie Musée d'art spontané Musée de l'Escrime Musée de la Gueuze
Amsterdam http://www.channels.nl/cgi-bin/pagatoz.cgi?m	Oude Kerk Katten kabinet Erotic Museum Computer Museum Multatuli Museum Pianola Museum Cannabis Museum
Lisboa http://www.golisbon.com/museums/	Calouste Gulbenkian Museum Maritime Museum Archaeology Museum Chiado Museum Orient Museum Decorative Arts Museum Interactive Science Museum Sao Roque Sacred Art Museum Fado Museum Military Museum Marionette Museum
Berlín http://www.webmuseen.de	Das Stille Museum ifa-Galerie donis Instituts für Auslandsbeziehungen Cartoonfabrik Berlin Berliner Medizinhistorisches Museum An Der Charité
Roma http://www.activitaly.it/musei/	Museo Mario Praz Museo di Anatomia Comparada Museo Boncompagni Ludovisi
Sant Petersburg http://www.saint-petersburg.com/museums	Museum of Musical Instruments Kunstkamera Central Naval Museum
Estocolm http://www.nrm.se/stockholm/stockholm.html	House of Artists Studio of Carl Eldh Museum of August Strindberg

Actualment es debat què es considera museu, en un intent de controlar, segons Richards (1996, pàg. 11), la professionalització dels museus tradicionals, potser motivat per l'aparició de segments de mercat nous i per la redefinició dels rols dels museus, tant dels nous com dels tradicionals.

El nou rol dels museus

Podem concretar aquest rol nou en dos vessants:

- Recurs educatiu per a les comunitats locals
- Proveïdor de lleure comercial tant per a residents com per a turistes

Sembla que els mateixos corrents que han dut a la creació del museu modern també han habilitat una **concepció nova dels monuments històrics** a Europa. La modernitat va implicar una àmplia expansió del passat que es considerava rellevant per al present, de manera que també adquiririen rellevància construccions i edificis de totes les èpoques.

L'augment de demanda turística d'atraccions culturals i la necessitat d'aquestes atraccions d'atraure més visitants han anat convergint amb rapidesa en els últims anys. Aquesta diversificació no afecta només els museus i els llocs històrics, sinó molts altres elements de l'oferta com ara festivals, visites a jaciments arqueològics, etc.

Es pot observar, segons Richards (1996), que la modernitat no solament projecta àmpliament el passat sobre el present mitjançant la creació del museu, sinó que també facilita la fragmentació de les identitats nacionals i les ideologies que originalment el van fomentar.

1.3. Turisme cultural i turisme de masses

El turisme cultural i la seva versió tova o respectuosa amb els espais naturals, l'ecoturisme, es poden incloure formalment dins dels que anomenaríem *turismes alternatius*, que es caracteritzen per tenir uns trets significativament diferents del model altament impactant propi del turisme de masses que, no obstant això, comporta uns beneficis que no es poden defugir.

J. Fuster Lareu (1991, pàg. 43-44) entén per *turista massiu* "un amplio segmento de los turistas que tiene modos de comportamiento gregarios unido a la tendencia económica a intentar la mayor distancia posible entre la utilidad que le reporta el consumo y su coste, cuya estructura desconoce o no aprecia, siendo su estatus de alto medio a bajo medio".

Assumint aquesta definició per la seva precisió, però també per la seva amplitud, queda clar que els principis pels quals es regeixen el turisme cultural i l'ecoturisme estan molt lluny de complir aquestes premisses (J. Mayol i A. Machado, 1992):

- Promouen una ètica ambiental positiva.

La historització

L'increment de les llistes de catalogació de monuments històrics ha estat significatiu des dels anys seixanta i continua creixent en l'actualitat, tant en llistes oficials com no oficials.

Lectura recomanada

F. Jurdao (1992). *Los mitos del turismo*. Madrid: Endymion.

Aquest llibre presenta, des d'un punt de vista crític, fins i tot heterodox, els principals impactes sociològics del turisme i fa una desmitificació del fenomen del turisme de masses.

- No representen una agressió als recursos naturals i culturals.
- Es concentren en els valors intrínsecs d'aquests recursos.
- Accepten la naturalesa en els seus propis termes (són biocèntrics).
- Beneficien els recursos (socialment, econòmicament, políticament).
- Ofereixen una experiència tangible (*first hand experience*).
- Les expectatives de gratificació són mesurables en l'apreciació i l'educació i no tant en activitats físiques que impliquen risc.
- Impliquen una dimensió experimental d'elevat valor cognoscitiu.

Els impactes del turisme –positius i negatius– es presenten freqüentment encavalcats en l'espai i en el temps.

Impactes generals del turisme de masses

Impactes econòmics	
Beneficis	Costos
Guany de divises	Competència intersectorial (el turisme entra en competència amb la resta de sectors econòmics)
Generació de nous llocs de treball (i reestructuració dels antics)	Sobredependència del sector ("monocultiu" del turisme)
Efecte multiplicador	Estacionalitat (tant per períodes de vacances del turista com per les condicions del lloc de destinació), que genera un sobredimensionament d'infraestructures
Dinamització de les inversions	Importació de béns i serveis
Desenvolupament regional	Inflació dels preus dels articles de consum

Impactes socioculturals	
Impactes sobre l'estructura de la població	Generació de llocs de treball que porten a un augment de la població Transvasament de població des d'àrees rurals cap al litoral Rejoeniment dels contingents de població Increment dels adults homes i augment de la taxa de natalitat Problemes d'atenció social deguts a la immigració
Transformacions de les formes i les tipologies de l'ocupació	Alteracions dels estatus ocupacionals: primer es prescindeix, en general, del personal no qualificat Els salaris de les famílies generen formacions monetaritzades i estandarditzades Alliberament progressiu de les dones de les tutes tradicionals, especialment a causa del lloc de treball

Impactes socioculturals	
Transformació de valors	"Efecte exemple" (aculturació de les societats de recepció). En l'"efecte exemple" la població dels llocs de destinació tendeix a comportar-se com el turista, cosa que és un factor catalogador de l'impacte social Laxitud dels costums sexuals dels col·lectius més joves Generació d'una doble moral: s'accepten coses i comportaments si donen beneficis Impacte en el comportament religiós i separació de les esferes civil i religiosa
Impacte en el comportament polític	El turisme implica una rendibilitat política Pas d'una política conservadora de tipus "cacic" a una democràcia "progressista"
Influència en la cultura	Banalitat creixent de les manifestacions culturals i després acomodació a la cultura de les masses Valoració d'elements autòctons amb el pas del temps

Impactes ambientals	
Medi aquàtic	Aigües superficials continentals Dessecació d'albuferes Llacunes salines Reordenació de maresmes Eutrofització d'ecosistemes per abocaments incontrolats de residus Aigües subterrànies continentals Contaminació per abocaments incontrolats Sobreeplotació per extraccions desmesurades: intrusions salines Aigües marines litorals Falta de depuració d'aigües residuals en les primeres etapes d'implantació turística Residus orgànics del turisme: afecta la sanitat ambiental i la imatge del conjunt turístic
Medi atmosfèric	Poc coneguts encara: per exemple, excés de trànsit i pol·lució atmosfèrica
Medi biòtic	Ruptura de l'equilibri per freqüentació d'àrees naturals d'extrema fragilitat (dunes, penya-segats, prats de muntanya, determinats boscos, etc.) Impacte per la visita –trànsit per als vianants i motoritzat, circulació a cavall, acampada, excursionisme, alpinisme, senderisme, etc.– sobre la fauna i la vegetació
Medi antròpic	Són impactes per ocupació del territori. Depenen en general de les formes que adquireixen els centres turístics (model lineal o radial): Pol·lució arquitectònica: barreres de ciment en primera línia de mar Sobrecàrregues d'infraestructures (subministraments d'aigua, clavegueram, etc.) Segregació de residents locals (intermedi entre l'impacte cultural i l'ambiental) i ocupació de llocs privilegiats per part dels turistes

Aquest esquema pot servir com a guia per a establir les bases sobre les quals s'han de fixar les bones pràctiques en el turisme cultural i l'ecoturisme. Al marge d'una possible funció prescriptiva, no hi ha dubte que expliquen els efectes de la pràctica real del turisme en parts àmplies del món.

2. Gestió del patrimoni i turisme cultural

Un dels fenòmens àmpliament detectats en relació amb l'extraordinària expansió experimentada en les múltiples activitats turístiques és el fet que el patrimoni que es pot qualificar com a tradicional dels centres històrics, particularment a Europa (catedrals, museus, paisatge urbà, edificis civils i eclesiàstics, vies de circulació, etc.) no es troba en procés de decadència, sinó en diferents fases de reactivació (M.J. Marchena, 1998).

2.1. Turisme i patrimoni cultural

Així, l'evidència empírica demostra que aquest patrimoni està immers en una intensa experimentació turística, la qual cosa ha conduït a una dinàmica d'aportació de nou patrimoni cultural d'escala simbòlica i emblemàtica en museus, espais escènics i esportius i en general en arquitectura nova (edificis d'oficines, palaus firals i de congressos, hotels, infraestructures de serveis, etc.).

2.1.1. Ús, recuperació i conservació del patrimoni per mitjà del turisme cultural

En el marc d'allò que M.J. Marchena (1998) considera com a redefinició de la relació entre turisme, patrimoni i territori, s'han remarcat dos factors principals que dins del concepte de *ciutat aparador* (que condiciona la manera d'entendre el nou urbanisme), fonamentalment efectista i mercadotècnic, expliquen aquest fenomen, que implica, segons el mateix Marchena, elements ètics, estètics i econòmics:

- El consens en la necessitat de gestionar el patrimoni cultural tradicional des d'una perspectiva més econòmica i menys elitista, de manera que aquesta estratègia només sembla concebible des de l'explotació turística.
- La creació d'un nou patrimoni, basat en nous equipaments culturals (que seria propi de l'*arts tourism*).

El context en què es pot identificar aquesta nova relació entre turisme, patrimoni i territori apareix caracteritzat per la tensió entre l'esforç de les ciutats per inserir-se competitivament en la globalització econòmica internacional i la reafirmació dels valors diferencials de la identitat local de les mateixes ciutats o regions en què s'ubiquen. Així, com indica A.C. Pratt (2001) de la London School of Economics, l'element característic del patrimoni cultural i del turisme cultural és l'**especificitat espacial**.

En aquest context, el concepte de turisme cultural s'articula amb el procés de protecció, manteniment i recuperació del patrimoni construït. Per això, com indica Pratt, l'entorn construït es projecta cap al domini de les arts i està relacionat amb el que normalment s'anomena **llegat europeu** (*European inheritance*), per al qual ja hi ha una classificació de les estructures de suport públic d'escala nacional i regional destinades a la promoció de les arts.

La utilització econòmica dels béns culturals per mitjà de la promoció turística requereix l'autenticitat cultural i la sostenibilitat ambiental.

Una de les fórmules més indicades i esteses per a la recuperació i el manteniment del patrimoni cultural de les ciutats passa per la participació d'agents privats, davant de la impossibilitat pressupostària de les administracions públiques per a fer front a l'extraordinària despesa que això representa. I dins d'aquesta participació, la forma que molts experts han considerat com la més eficaç i sostenible és la promoció turística del patrimoni cultural. Tanmateix, també s'ha advertit que la conversió o explotació econòmica de béns culturals –és a dir, la conversió de recurs en producte– s'ha de fer dins de límits d'autenticitat cultural i sostenibilitat ambiental i econòmica (M.J. Marchena, 1998; Icomos, 1999).

La nova especialització urbana, amb una clara aposta per la terciarització turística (especialment visible, d'altra banda, als països europeus de la Mediterrània), el consum comercial i els serveis avançats, fa que la despesa i els ingressos dels no residents siguin un element substantiu de les economies locals. Per aquesta raó, des de moltes instàncies (tant agents públics com privats) s'ha fet palès la necessitat de posar la planificació urbanística al servei d'aquesta estratègia i que la gestió del patrimoni cultural i la dels diferents titulars de la seva propietat (administració pública, propietaris privats civils i eclesiàstics) sigui més eficaç i eficient respecte a aquestes finalitats, mitjançant diferents instruments de planificació, promoció i interpretació.

Localització de la cultura

Mentre que la pintura, l'escultura, la música i el teatre i fins i tot les col·leccions d'art són ubics, el patrimoni construït està arrelat al lloc, encara que els llocs que disposen d'un important patrimoni construït són, també, llocs de consum cultural. Per aquesta raó, és clar que la cultura té un espai distintiu i propi i, necessàriament, un lloc.

En indicar que l'explotació turística del patrimoni cultural també conté un component ètic important, es diu que la regulació i la contextualització de les activitats turístiques s'han de supeditar al manteniment i foment del patrimoni sense impactes negatius, tant si és per sobredimensionament de la seva capacitat de càrrega com per banalitat creixent de l'ús públic d'aquest patrimoni.

Però, a més, hi ha un altre component d'ordre fonamentalment tècnic en l'aprofitament econòmic del patrimoni cultural (alguns, com M.J. Marchena, parlen d'*estètica*), segons el qual s'impliquen la intervenció tècnica i el disseny tecnològic d'especialistes en l'ocupació, ús i funcionalitat turística del patrimoni cultural de les ciutats (Pottstock i altres, 1997).

Els objectius generals d'un programa de recuperació i conservació de béns culturals haurien de comprendre, com a mínim, els aspectes operatius següents:

- 1) Creació d'un sistema d'informació patrimonial
- 2) Elaboració de projectes integrals d'atenció al patrimoni
- 3) Establiment de projectes de formació, capacitació i sensibilització
- 4) Disseny de projectes de promoció i divulgació
- 5) Foment del desenvolupament institucional
- 6) Prestació d'assistència tècnica i legal
- 7) Creació d'una xarxa de serveis d'atenció al patrimoni

Aquests aspectes operatius es poden concretar en objectius específics determinats, que s'haurien d'instrumentar per mitjà d'organismes de gestió del patrimoni.

Creació d'un sistema d'informació patrimonial

El sistema d'informació ha d'oferir informació precisa i oportuna, amb capacitat per a la generació, administració i transferència de coneixements pel que fa a la conservació i protecció del patrimoni cultural, amb el suport d'una plataforma tecnològica avançada.

Objectius específics

- Fomentar i desenvolupar formes teòriques i metodològiques aplicades a l'estudi, comprensió i valoració científica del patrimoni cultural.
- Recollir, registrar, sistematitzar i transferir coneixements relatius a les àrees d'interès del programa.
- Prestar serveis d'assistència tècnica dins d'aquest àmbit.
- Conservar les fonts documentals respectives i desenvolupar recursos tecnològics adequats per al maneig i conservació d'aquesta informació.

Elaboració de projectes integrals d'atenció al patrimoni

Els organismes de gestió i conservació del patrimoni s'han d'enfortir mitjançant la promoció i execució de projectes pilot, temàtics i multitemàtics d'impacte social elevat, a partir d'un enfocament integral i multidisciplinari, dels quals s'han de derivar models aplicables.

Objectius específics

Administrar els processos tècnics relatius a intervencions, posades en valor i manteniment del patrimoni cultural, a partir dels tipus de projectes següents: defensa de les tradicions culturals, intervenció en parcs arqueològics, senyalització del patrimoni declarat, valoració de les cultures amenaçades, recuperació i restauració d'edificacions significatives, recuperació i restauració de béns mobles de valor patrimonial.

Establiment de projectes de formació, capacitació i sensibilització

Els organismes de gestió i conservació del patrimoni poden patrocinar, conjuntament amb institucions acadèmiques i educatives, els mitjans de comunicació social i altres organismes culturals, públics i privats, i programes formatius en l'àmbit nacional, regional i local per a la defensa i la preservació del patrimoni cultural comú. Aquesta funció es pot fer mitjançant el disseny, la realització i l'avaluació de projectes de formació, desenvolupament i actualització de recursos professionals, tècnics i artesans en conservació i restauració, i de plans de sensibilització per a segments amplis de la població relatius a la importància de la protecció i defensa del patrimoni cultural.

Objectius específics

- Fomentar el desenvolupament de recursos humans, tècnics i artesans en la conservació i restauració del patrimoni cultural.
- Coordinar la fase operativa dels projectes d'actualització professional, tècnica i artesana.
- Sensibilitzar el personal responsable de la gestió del patrimoni cultural i amplis sectors de la població quant a la importància del coneixement i aplicació de les mesures bàsiques de la conservació.

Disseny de projectes de promoció i divulgació

Establiment d'un programa de comunicació diversificat que permeti promocionar el coneixement relatiu al patrimoni cultural, amb l'objectiu de crear una plataforma favorable a l'increment de les capacitats per a la valoració, comprensió, defensa, protecció i gaudi dels béns culturals que es pretenguin preservar.

Objectius específics:

- Posar en pràctica l'estratègia informativa, tant interna com externa, mitjançant publicacions.
- Elaborar informació de difusió pública amb un perfil homogeni.
- Desenvolupar programes informatius en col·laboració amb institucions públiques i privades.

Foment del desenvolupament institucional

S'ha d'elaborar un programa que consolidi i enforteixi l'organisme de gestió i conservació del patrimoni a partir de la professionalització dels recursos humans dedicats a la protecció i defensa del patrimoni cultural, la modernització dels sistemes tècnics i administratius, i la creació d'una plataforma tecnològica que afavoreixi el desenvolupament de les seves accions.

Objectius específics

- Ampliar la capacitat d'investigació i actuació en les àrees tècniques (béns mobles, béns immobles, patrimoni arqueològic i patrimoni viu).
- Optimitzar els recursos documentals i els diversos serveis, i també els equips i automatització dels processos tècnics de gestió.

Prestació d'assistència tècnica i legal

Creació d'un programa de suport i accés als recursos tècnics i legals per a la protecció i conservació del patrimoni, formulació d'estratègies, procediments i instruments de protecció, i també aplicació de normatives relatives als béns declarats en coordinació amb instàncies internes i externes al mateix organisme de gestió del patrimoni.

Objectius específics

- Suggestir línies d'actuació i gestió dels béns culturals.
- Vetllar per l'aplicació de la normativa legal quant a les intervencions, posada en valor i manteniment del patrimoni cultural.

Creació d'una xarxa de serveis d'atenció al patrimoni

La xarxa de serveis d'atenció al patrimoni ha de protegir el patrimoni cultural a escala nacional i transnacional. L'organisme encarregat d'aquesta gestió i de la conservació del patrimoni pot participar en la creació d'una xarxa de serveis constituïda per entitats de programació, supervisió i control d'actuacions a favor del patrimoni cultural.

Objectius específics

- Promoure la protecció i defensa del patrimoni cultural com a matèria d'interès global.
- Establir col·laboracions amb serveis autònoms d'atenció al patrimoni cultural, i també amb entitats i corporacions locals.
- Establir relacions amb els mitjans de comunicació.
- Sensibilitzar els agents responsables de la xarxa sobre la importància de la protecció i defensa del patrimoni cultural, a fi d'obtenir compromisos comuns d'actuació en les variants nacionals, regionals i locals.
- Crear mitjans alternatius de diàleg bidireccional entre els ens responsables de la xarxa, les comunitats i l'organisme promotor.

Tots aquests objectius convergeixen en la finalitat de protecció i recuperació del patrimoni cultural i incideixen directament o indirectament en la promoció del turisme cultural, especialment mitjançant els objectius de sensibilització, promoció i divulgació del patrimoni. Un dels aspectes fonamentals serà, doncs, la interpretació del patrimoni com a mitjà d'educació i sensibilització cap als béns culturals, que tractem en l'apartat següent.

2.1.2. La interpretació del patrimoni en el turisme cultural

Des del punt de vista de la gestió turística del patrimoni cultural, hi ha, pel que diu M.J. Marchena (1998), una sèrie de principis que ha d'atendre la gestió cultural, que es vincula –directament o indirectament– a la necessitat de la interpretació del patrimoni:

- Revisió de la interpretació del patrimoni en termes d'accessibilitat i autenticitat; és a dir, equilibrar les propostes de promoció, comunicació i interpretació del patrimoni des de supòsits de participació, activitat, claredat i potenciació dels elements diferenciadors de la cultura autòctona en l'aprehensió del patrimoni tangible i intangible.
- Educació de la demanda –com a conseqüència de l'anterior– per mitjà d'un acostament més gran entre béns patrimonials i visitants (tòpics i estereotips), amb la qual cosa s'evita la confusió de l'autèntic amb l'exòtic.
- Accessibilitat al patrimoni urbà, en termes espacials i temporals, tenint en compte l'estacionalitat, segmentació i ocasionalitat de la demanda turística. És per això que s'ha remarcat la necessitat d'una correcta senyalització i comunicació de la informació amb relació als diferents elements del patrimoni.
- Adequació de la interpretació del patrimoni a una cultura visual dominada pels mitjans de comunicació, però enfocant-la des de l'autenticitat i la identitat local com a clau de la interpretació.

Adequació

Pel que fa a la pràctica, aquesta adequació comportarà l'actualització de publicacions i documents de promoció.

- Publicitat promocional consensuada entre gestors culturals i turístics, per a l'optimització econòmica de la gestió patrimonial per a la ciutat.
- Racionalització de la promoció del patrimoni cultural orientada a l'augment de la despesa turística, amb la qual cosa s'evita alhora que es banalitzin els atributs culturals dels elements que el componen.
- Reconeixement de les diferents necessitats i motivacions dels diferents tipus de visitant: excursionistes d'un dia, viatges de negocis i de congressos i turistes convencionals.
- Equilibri en la inèrcia que tendeix a museïtzar-ho tot i pensar que tot a la ciutat és patrimoni. A moltes ciutats, especialment les mediterrànies, la ciutat en conjunt es pot considerar un **museu integral**.
- Selectivitat en l'atribució de la singularitat patrimonial, tant amb relació a elements contemporanis com històrics de la cultura urbana. El concepte de patrimoni té unes connotacions de diferència i singularitat que identifiquen la cultura local i la valoren amb relació al conjunt de la humanitat.
- Constatació que l'ús i consum de béns culturals estan vinculats i creixen a remolc d'esdeveniments i exposicions quan la ciutat no és per si mateixa un conjunt patrimonial. Per aquesta raó, s'ha assenyalat que el funcionament quotidià de la mateixa ciutat no hauria de ser incompatible –sinó ben al contrari– amb el del turisme cultural (conversió en zona de vianants, edificis singulars, millora del paisatge urbà, etc.).

Museu integral

Amb aquest concepte ens referim al que Marchena anomena *patrimoni atmosfèric*: integració de paisatge, ambient, monumentalitat i sociabilitat urbana que es caracteritza perquè no és necessari incloure aquest patrimoni en un espai d'exposició.

A tot això cal afegir-hi que una de les condicions fonamentals perquè tingui efecte el vessant educatiu que implica el desenvolupament del turisme cultural és l'aprofundiment en el coneixement del territori (ciutats, paisatges i regions) per part dels seus habitants (*Déclaration de Majorque*, 1995). En aquest sentit, hi ha d'haver un coneixement basat en la història, les característiques urbanes, ecològiques i socials, en definitiva, la identitat. Aquí, per tant, la interpretació del patrimoni –important vessant educatiu en les comunitats locals– són un element clau per a valorar el patrimoni propi i per a fonamentar, després, l'extensió i valors de les experiències que viuran els visitants.

La gestió turística del patrimoni cultural implica la necessitat d'incorporar diferents instruments de planificació, promoció i interpretació del patrimoni.

2.2. Reflexions i actuacions en favor del turisme cultural. El turisme cultural segons els objectius estratègics principals

Les actuacions polítiques han tractat de compatibilitzar els objectius de la política turística i de la política cultural. L'estratègia ha consistit a promocionar i desenvolupar el turisme, però sense deixar de garantir la conservació i la protecció dels béns culturals.

Com ha assenyalat Lozato (1991), el turisme té la necessitat, per a desenvolupar-se plenament, de conservar el patrimoni artístic en totes les formes, per la qual cosa pot contribuir indirectament a la presa de consciència de la necessitat d'una política de protecció per al benefici tant de la població local, com dels visitants.

La política protectora del patrimoni històric i artístic és anterior al desenvolupament turístic contemporani: la primera llei de protecció de les antiguitats va ser promulgada a Grècia el 1634. Tanmateix, fins al segle XIX el compendi històric i artístic va haver de patir els impactes de l'home i del temps (Lozato, 1991, pàg. 181).

Ja al segle XX, al començament dels anys setanta, les institucions mostraven sobretot la seva preocupació per la conservació del patrimoni cultural i natural, sense fer cap referència explícita al turisme. La Unesco va ser una de les institucions que més va impulsar aquest procés: un dels seus objectius fonamentals és buscar la cooperació internacional a favor de la preservació del patrimoni (J. Ballart, 2000). En opinió de la Unesco, el patrimoni cultural i el natural estaven cada vegada més amenaçats de destrucció no solament per les causes tradicionals de deteriorament, sinó també per l'evolució de la vida social i econòmica, que les agreujava amb fenòmens d'alteració o destrucció encara més intensos.

El novembre del 1972, la Unesco va organitzar la XVII Convenció General per a l'Educació, la Ciència i la Cultura, on es va aprovar la protecció del patrimoni cultural i natural únic al món davant de la creixent amenaça de degradació que representava el desenvolupisme modern (J. Campesino, 1998).

A mitjan anys setanta, es començava a observar un interès per part d'estrats determinats de la demanda turística pels recursos culturals que els governs dels països participants en la Convenció havien inventariat a instàncies de la Unesco i que pretenien protegir. Aquesta demanda va possibilitar l'aparició del turisme cultural.

El turisme cultural es va constituir en un nou fenomen, el desenvolupament incontrolat del qual podia provocar col·lisions d'interessos entre el patrimoni que es pretenia conservar i el seu creixement. A fi de salvaguardar els monuments i ciutats d'especial interès cultural, el Comitè Científic sobre Turisme Cultural de l'Icomos va elaborar una carta sobre el turisme cultural firmada el

9 de novembre de 1976 a Brussel·les per divuit agències internacionals en el Seminari Internacional sobre Turisme Contemporani i Humanisme en què es feien les primeres reflexions sobre el turisme cultural.

Premisses

A.J. Campesino (1998) resumeix el contingut de la carta i assenyala les premisses bàsiques següents:

- El turisme és un fet social i econòmic irreversible, amb puixança creixent en l'últim quart del segle XX en el marc de la nova cultura del benestar i del lleure actiu.
- El turisme cultural s'ha convertit en una nova forma de turisme que busca el descobriment del patrimoni de la ciutat històrica i que aporta indubtables efectes positius.
- Juntament amb els beneficis, s'observen efectes negatius com la degradació del patrimoni moble i immoble, producte de la massiva afluència turística. S'imposa la necessitat d'establir limitacions a fi de preservar el patrimoni cultural heretat.

A partir d'aquest plantejament, l'Icomos proposava certes actuacions que considerava fonamentals:

- La Unesco i l'Organització Mundial del Turisme (OMT) haurien de fer esforços de cooperació per tal de garantir la implementació de les polítiques que els signants havien definit en la XVII Conferència, ja que era l'única fórmula viable per tal de protegir el patrimoni contra els efectes del creixement anàrquic del turisme cultural.
- Els estats haurien de garantir una aplicació ràpida de la Convenció adoptada el 1972.
- Els estats signants de la Convenció haurien d'integrar les estratègies del turisme als objectius socioeconòmics i a la planificació dels recursos estatals, regionals i locals.
- La protecció del patrimoni cultural hauria de ser la base del turisme internacional, mitjançant la planificació i programació del turisme cultural. A més a més, es proposaven diverses polítiques que garantissin la conservació dels béns: s'apel·lava als arquitectes i experts científics perquè busquessin solucions tecnològiques que protegissin els monuments i s'insistia que els joves havien de ser educats per conèixer i respectar els recursos culturals.

Al llarg dels anys vuitanta, es va posar de manifest que les polítiques urbanístiques (conservació del patrimoni mitjançant la rehabilitació) i les polítiques turístiques (explotació dels recursos patrimonials) no desenvolupaven mecanismes de coordinació i harmonització, malgrat les recomanacions contingudes en la *Carta Internacional sobre el Turisme Cultural* de l'Icomos.

La crisi gradual del turisme de masses va propiciar un increment notable del turisme cultural. Els països van aprofitar la gradual inclusió dels seus béns culturals i naturals de valor excepcional en la llista del patrimoni cultural i natural que s'havia començat a elaborar el 1978 a instàncies de la Unesco per a començar a desenvolupar estratègies de promoció i atracció de visitants. Aquesta política va dificultar considerablement la conservació del patrimoni cultural i natural en aquesta dècada i va motivar que l'Icomos continués recomanant a les institucions polítiques que possessin en pràctica la carta de 1976, després d'haver-la ratificat en les convencions de Rostock i Dresden de 1984.

Al començament dels anys noranta, el turisme cultural s'havia convertit en una indústria de creació d'ocupació i en font de riquesa per als països més desenvolupats. La Unió Europea (UE) va començar a prestar més atenció a aquesta mena de demanda que havia crescut considerablement. En aquest sentit, va decidir que el 1990 seria l'Any Europeu del Turisme i va plantejar la integració de la cultura com un dels objectius del turisme.

La UE va començar a realitzar les primeres actuacions polítiques per buscar promoure un coneixement més gran de les diverses cultures i estils de vida per part dels ciutadans dels països europeus, després de reconèixer que milions de turistes que travessaven les fronteres dels països que formaven la UE començaven a estar interessats a conèixer el patrimoni natural i cultural dels països que visitaven (A. Montanari, 1992).

Amb aquesta decisió, la UE considerava el turisme cultural com un important segment dins del mercat turístic europeu i així ho plantejava en diversos documents oficials. Tanmateix, valorava essencialment la seva importància com a font de creació d'ocupació, ja que no va elaborar una política d'harmonització del turisme cultural amb el patrimoni. A. Montanari (1992) ha posat de manifest que la UE no va promulgar cap document que fes referència al patrimoni cultural durant l'Any Europeu del Turisme.

En finalitzar l'Any Europeu del Turisme l'abril de 1991, la UE reconeixia la gran potencialitat del turisme cultural, per la qual cosa va començar a elaborar els primers estudis sobre actuacions i estratègies. El 1993, la Comissió va publicar un pla sobre el turisme –a càrrec de la DG XXIII– en el qual es feia una anàlisi del turisme cultural a Europa.

Així mateix introduïa noves valoracions en referir-se al turisme cultural. Assenyalava la seva importància com a segment de la demanda turística, des del moment en què facilitava la consciència de la identitat cultural comunitària i la cooperació cultural entre els països europeus. Sobre la base d'aquest plantejament, la UE va desenvolupar diferents actuacions polítiques i va incrementar els projectes culturals. A partir del 1993, va aprovar i va promocionar un nombre més gran d'itineraris culturals europeus proposats pels diferents països i els va incloure dins del seu Programa de rutes culturals.

Lectura recomanada

Per a conèixer l'enfocament de la Unió Europea respecte al turisme cultural, podeu llegir el document següent:

Commission des Communautés Européennes, Unité Tourisme (1993). *Le Tourisme culturel en Europe*. Brussel·les: GEATTE.

El 1994, la UE va posar de manifest la seva voluntat de compatibilitzar el desenvolupament del turisme cultural amb la conservació del patrimoni, a partir de la resolució de l'any anterior.

UE

M. Ges (1997) ha indicat que la UE va destinar una part del pressupost a l'intercanvi d'experiències i informacions en matèria de patrimoni cultural entre els professionals del turisme i les institucions culturals, amb l'objectiu de reforçar la cooperació a llarg termini entre els dos sectors en profit d'un turisme europeu en general i del turisme cultural en particular.

El 1995, la Comissió de les Comunitats Europees va elaborar el *Llibre verd sobre el turisme* en què va incloure referències sobre el turisme cultural. Confirmava les grans perspectives d'una indústria turística cultural que no havia deixat de créixer en nombre de visitants i llocs de treball al llarg dels anys noranta. La UE assenyalava que el turisme cultural constituïa una de les àrees prioritàries de la política turística, pel fet que s'havia convertit en un instrument fonamental del desenvolupament econòmic i social d'un nombre creixent de ciutats i que mostrava una gran capacitat de crear llocs de treball. Per tot això, considerava el turisme cultural de gran interès estratègic (V. Bote, 1998).

Entre les diferents actuacions polítiques, la UE proposa una intensificació del turisme cultural europeu, equilibrat i sostenible, un reforçament de la coordinació de les accions de la Comunitat amb relació a l'impacte sobre el turisme i una anàlisi sistemàtica de l'impacte de les mesures possibles.

En aquests últims anys, la UE no ha deixat d'insistir en el fet que el turisme cultural exerceix una gran influència sobre el benestar econòmic i social d'una regió, és una font directa i indirecta d'ocupació i és un instrument crucial per a la regeneració econòmica i social de les zones deprimides. Tanmateix, ha defensat amb les seves diferents actuacions que el creixement de la demanda turística no ha d'impedir la preservació dels recursos culturals. El Comitè de les Regions, en el vint-i-tresè ple organitzat el maig de 1998, va assenyalar que la conservació del patrimoni i la qualitat de l'oferta cultural són essencials, ja que "aumentan el atractivo de las zonas urbanas y, por ello, revisten un interés económico al atraer inversiones y generar turismo urbano" (Comissió Europea-Comitè de les Regions, 1998). Per la seva part, el Consell d'Europa ha establert unes normes per als itineraris culturals europeus que es volen presentar a la UE, algunes de les quals se situen en el camp del turisme cultural. Les normes han de protegir el patrimoni com a part substancial del desenvolupament del territori, intentar conscienciar el públic d'aquest fet i buscar un equilibri entre l'oferta i la demanda com a part essencial per al desenvolupament d'un turisme de qualitat.

Web recomanat

Podeu trobar les normes per a declarar un itinerari cultural en l'adreça següent: <http://www.culture.coe.fr/routes/eng/eitin2.3.htm>.

Les propostes de la UE no han impedit que en aquests últims anys hagin continuat les col·lisions d'interessos entre el patrimoni i el turisme cultural. Per aquest motiu, al llarg de l'últim lustre s'han dut a terme col·loquis nous en què es busca valorar el paper del turisme cultural i es planteja com s'han de planificar les polítiques urbanístiques i turístiques després dels canvis que ha sofert el turisme en les dues últimes dècades.

Des del 1992, l'Agència Europea per a la Cultura ha organitzat una sèrie de seminaris i trobades sobre l'oferta i la demanda del turisme cultural, en col·laboració amb determinades institucions i organitzacions. En els seminaris, els conferencians havien proposat possibles actuacions amb l'objectiu que la UE, el Consell d'Europa, la Unesco i l'OMT les aprovessin i posessin en pràctica. La UE ja ha mostrat interès per algunes de les propostes, com la idea de desenvolupar la dimensió turística dels itineraris culturals com a alternativa a la cultura de masses (M. Ges, 1997).

En la Conferència de Mallorca, organitzada el novembre de 1995 i afavorida per diverses institucions com la Generalitat de Catalunya, la UE, el Consell d'Europa i la Unesco, els participants van tractar de valorar en la justa mesura el turisme cultural, molt qüestionat per determinades institucions culturals que el consideraven un factor decisiu de la massificació i la passivitat dels comportaments i una de les causes determinants de la fragilitat del patrimoni natural i cultural i de la banalització de les cultures.

Segons l'opinió dels conferencians, el turisme cultural es podia convertir en un element decisiu per a conciliar la massificació i la qualitat del turisme. La interacció entre el turisme i la cultura podia propiciar la transformació necessària del turisme en general que, com a activitat de masses, estava generant una uniformització i una passivitat en les pràctiques i en els comportaments dels viatgers (Agència Europea per a la Cultura, 1996). La interacció del turisme i la cultura podia afavorir el desenvolupament cultural dels turistes i el reconeixement del paper determinant del patrimoni i de la cultura dins d'una convergència d'interessos econòmics i d'aspiracions socials.

Per tal de complir aquesta funció principal, els ponents consideraven imprescindible ampliar l'abast del concepte de cultura, que no solament s'havia d'entendre com el patrimoni tradicional i les arts i les lletres, sinó també com a cultura popular, de masses i quotidiana. Aquesta concepció àmplia de la cultura garantia la diversificació de l'oferta turística.

Aquestes conclusions van portar els participants a formular diverses actuacions i mostrar els possibles resultats als representants de les institucions culturals i turístiques, públiques i privades, que participaven en la Conferència.

J.V. Beneyto ha comentat les propostes més importants d'aquesta conferència (M. Ges, 1997):

- Ampliar i diversificar l'oferta cultural poc coneguda de les viles, llocs i paisatges, promoure les dimensions de la cultura i del patrimoni poc explotats sobre el pla turístic, desenvolupar els itineraris tradicionals i crear nous itineraris.
- Desenvolupar les formacions específiques per a la valoració dels nous patrimonis, millorar la formació dels guies i donar una dimensió europea.
- Mobilitzar i educar la demanda a fi d'intensificar la pràctica d'un turisme cultural respectuós del patrimoni; és a dir, buscar fer de tota pràctica turística una pràctica cultural. Aquest fet implica preparar els turistes per al coneixement dels objectes de la cultura i per a la participació en pràctiques culturals.
- Destinar sistemàticament una part de les vendes del turisme a la conservació i restauració del patrimoni visitat.
- Harmonitzar i augmentar la cooperació i la contribució dels sectors públics, privats i associatius.

Aquestes reflexions van contribuir a impulsar el debat sobre la mena de mecanismes que s'havien d'establir per a garantir una coordinació més bona entre el patrimoni urbà i el turisme cultural.

El setembre del 1997, l'Organització de Ciutats del Patrimoni Mundial (OVPM) va organitzar el quart col·loqui a Évora (Portugal), on els experts es preguntaven si era possible conciliar la conservació del patrimoni amb un turisme que s'havia transformat en una indústria dominant a tot el món. En aquest col·loqui, els conferencians van posar de relleu la necessitat de buscar la cooperació entre les diferents parts (turisme i institucions culturals) a fi d'establir un equilibri entre la preservació de cada recurs i el seu accés als visitants. A més a més, proposaven un pla d'acció per als anys següents que harmonitzés les activitats de la indústria turística i la gestió urbana. Lakshman Ratnapala, un dels principals ponents, va defensar la planificació de la conservació del patrimoni mitjançant un pla de reglamentació que inclogués l'aixecament i la descripció dels llocs, el condicionament del terreny, el pla de conservació del lloc, el pla dels serveis públics, el pla de la posada en valor de la comunitat i el pla turístic. Ratnapala opinava que el pla de reglamentació era el mètode

Lectura recomanada

Es poden consultar les propostions formulades en la *Déclaration de Majorque* (1995) a favor del turisme cultural (ampliació i diversificació de l'oferta, mobilització i educació de la demanda, medis i agents) en l'obra següent: **Institut de Cultures del Món** (1996). *Pour le tourisme culturel. La Déclaration de Majorque*. Palma de Mallorca.

Nota

La major part de les ciutats històriques encara manca d'estratègies explícites en relació amb el desenvolupament de la indústria turística i la gestió del patrimoni, que continua comportant efectes negatius.

més adequat per a la gestió del turisme cultural i la conservació i preservació en les ciutats històriques i en les zones urbanes, ja que garantia la coordinació i cooperació entre tots els organismes que en formen part.

El 1999, l'Icomos també va abordar el problema de la conciliació i harmonització de les polítiques urbanístiques i turístiques i va modificar amb detall la *Carta Internacional sobre el Turisme Cultural* de 1976. Aquest organisme ja havia proposat la revisió d'aquesta carta al Comitè Internacional del Turisme després dels canvis experimentats pel turisme cultural en les dues últimes dècades, per tal d'adaptar-la a la diversitat de situacions que s'estaven plantejant en el conjunt de països membres de la Unesco. En les reunions de Delphi (1995) i Sofia (1996), es va prendre i va ratificar, respectivament, l'acord de revisar en profunditat la *Carta Internacional sobre el Turisme Cultural* (A.J. Campesino, 1998).

L'Icomos va presentar un esborrany en la XII Assemblea General organitzada l'octubre de 1999 a Mèxic, per a la posterior aprovació. Aquest document, inèdit en el moment de publicar aquest material (2004), assenyaleta els objectius de la *Carta Internacional sobre el Turisme Cultural*:

- Facilitar i animar tots els que estan involucrats en la gestió i conservació del patrimoni perquè transmetin la seva importància tant a la comunitat amfitriona com als visitants.
- Facilitar i animar la indústria del turisme perquè es promogui i gestioni amb la finalitat de respectar i augmentar el patrimoni i les cultures vives de les comunitats amfitriones.
- Facilitar i animar el diàleg entre els interessos de la conservació del patrimoni i els interessos de la indústria del turisme sobre la importància i fràgil naturalesa dels llocs amb patrimoni, els seus objectes variats i les seves cultures vives, incloent-hi la necessitat d'aconseguir un desenvolupament sostenible per a tots dos.
- Animar les parts interessades a formular plans i polítiques concretes de desenvolupament, objectius mesurables i estratègies per a la presentació i interpretació dels llocs amb patrimoni i les seves activitats culturals per a la defensa i conservació.

Per mitjà d'aquests objectius, l'Icomos reflexiona sobre quina ha de ser la relació entre el patrimoni i la indústria turística cultural. Aquesta carta també estableix sis principis o actuacions bàsiques que l'Icomos pretén que siguin posades en pràctica per les parts interessades d'acord amb les peculiars circumstàncies de cadascuna o segons les exigències plantejades per les comunitats o organitzacions pertinents:

Web recomanat

Podeu trobar el text d'aquest esborrany en l'adreça següent: www.icomos.org/tourism/tourism-sp.html.

- La conservació del patrimoni garanteix oportunitats responsables i ben gestionades als integrants de la comunitat amfitriona i proporciona als visitants l'experimentació i la comprensió immediates de la cultura i patrimoni d'aquesta comunitat.
- La relació entre els llocs amb patrimoni i el turisme és una relació dinàmica i pot implicar valoracions enfrontades. Aquesta relació s'hauria de gestionar de manera sostenible.
- La planificació de la conservació i del turisme als llocs amb patrimoni ha de garantir que l'experiència del visitant li mereixi la pena i li sigui satisfactòria i agradable.
- Les comunitats amfitriones i els pobles indígenes s'han d'involucrar en la planificació de la conservació del patrimoni i en la planificació del turisme.
- Les activitats del turisme i de la conservació del patrimoni haurien de beneficiar la comunitat amfitriona.
- Els programes de promoció del turisme han de protegir i enaltir les característiques del patrimoni natural i cultural.

L'Icomos resumeix amb aquesta carta la qüestió que diverses organitzacions han formulat i plantejat en diverses reunions i col·loquis, i confia que les seves reflexions i les d'altres organitzacions siguin aplicades per les principals institucions en els pròxims anys.

Molts dels principis que han de distingir l'aposta per la qualitat en el turisme i que, juntament amb la competitivitat, la sostenibilitat i els interessos del turista, constitueixen els eixos de les polítiques que estimula la Unió Europea a favor del turisme estan clarament lligats al binomi turisme-cultura (R. Klein, 2001, pàg. 51-53):

- **Autenticitat:** ja que els visitants busquen experiències genuïnes. El patrimoni hauria de ser reconegut i ser protegit, i per això s'ha de presentar en el seu context real, que no devalua ni fabrica la seva qualitat.
- **Distintivitat:** els turistes viatgen per experimentar coses diferents. Per això, la qualitat vol dir oferir allò especial, els trets distintius i característics del lloc de destinació.
- **Sostenibilitat:** moltes àrees tenen llocs fràgils i comunitats sensibles a les intrusions i a la congestió. Però els visitants busquen, cada vegada més, ambients no deteriorats. Per això, qualsevol destinació que vulgui oferir qualitat s'ha de plantejar el control i la gestió dels impactes del turisme.
- **Interdependència:** s'ha de fer una atenció especial al paper del turisme en relació amb el lloc de destinació com un conjunt. La qualitat del turisme depèn de moltes activitats i hi troba suport.
- **Realisme de mercat:** la gestió de la qualitat s'hauria de basar en un coneixement realista i detallat del potencial d'una àrea en el conjunt del mercat

turístic, identificant els avantatges competitius i assegurant que no estiguin debilitades.

- **Racionalització:** de vegades, la qualitat no implica fer coses. Una petita quantitat d'iniciatives i productes, si són de qualitat, tenen més efecte que moltes de pobres. La racionalització es pot aconseguir deixant de banda activitats que no disposen de recursos suficients i que no aporten qualitat, o combinant-les per obtenir-ne una de més forta.
- **Associacionisme:** per a aconseguir qualitat, és necessari que s'impliquin de manera conjunta la majoria de les petites empreses, les organitzacions i les comunitats locals. Les seves bones pràctiques s'haurien de revisar regularment.
- **Monitoratge:** la gestió de la qualitat implica un seguiment regular de les activitats i una avaluació dels impactes que tenen sobre el visitant, les empreses, el medi ambient i la comunitat local.
- **Atenció al detall:** la qualitat implica creativitat, però també cuidar el detall proporcionant prou informació i facilitats, oferint serveis afegits, etc.
- **Comunicació:** maximitzar els fluxos d'informació a cada agent implicat en el lloc de destinació és una condició per a aconseguir un turisme de qualitat.

3. Medi ambient, ecoturisme i turisme cultural

Com que el turisme associat amb el medi ambient (natural i cultural) és una activitat econòmica de recent desenvolupament i es caracteritza per ser dinàmica i creativa, encara no hi ha una definició que es pugui considerar definitiva per a aquesta activitat en què ha fet fortuna la denominació *ecoturisme*. Els criteris que de manera comuna s'han anat utilitzant per a establir un marc de definició estan supeditats a un criteri normatiu en què domina el component ètic i fins i tot prescriptiu.

A causa de l'èxit, el terme *ecoturisme* ha estat utilitzat de manera indiscriminada, cosa que ha obligat a crear noves terminologies que permeten diferenciar el producte i garantir-ne, d'alguna manera, la qualitat (Báez i Acuña, 1998).

L'ecoturisme es practica, en la seva manera típica, en llocs verges o en ecosistemes fràgils que corren el risc d'espatllar-se a causa de la seva incapacitat d'absorbir els impactes humans (causats per residus, afluents contaminats, etc.), cosa que pot provocar la pèrdua de biodiversitat i el malbaratament d'hàbitats naturals.

El reconeixement de la importància de l'ecoturisme va propiciar la designació de l'any 2002 com l'Any Internacional de l'Ecoturisme per part de les Nacions Unides. La Comissió pel Desenvolupament Sostenible (CSD) va encomanar al Programa Mediambiental de les Nacions Unides (United Nations Environment Programme, UNEP) i a l'Organització Mundial del Turisme (OMT) el desenvolupament d'activitats dirigides a la revisió dels objectius i els coneixements adquirits en la implementació de l'ecoturisme i a la identificació i promoció de formes d'ecoturisme que protegissin els ecosistemes més fràgils, compaginant els beneficis de l'activitat turística en el medi natural amb el respecte per les comunitats locals i les seves cultures.

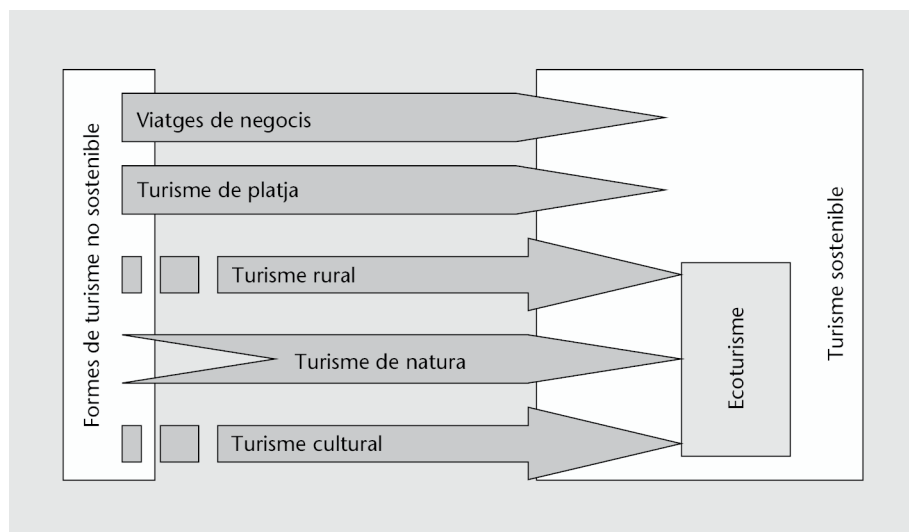
Qualsevol activitat que es vulgui diferenciar utilitzant el terme *ecoturisme* s'ha d'emmarcar dins d'uns criteris de responsabilitat (ètics), qualitat (tècnics) i ha de ser compatible amb el concepte de sostenibilitat (Báez, 1996).

Components ètics	Continguts
Responsabilitat	Les activitats o serveis oferts han de ser responsables respecte de l'ús dels atractius i els altres recursos de la regió on es desenvolupen.
Respecte	Les activitats o serveis oferts han de respectar els modes de producció i la forma de vida de les comunitats locals on es desenvolupen.

Components ètics	Continguts
Autenticitat	El producte o servei ha de ser presentat i elaborat procurant que conservi les seves condicions autèntiques i ha d'oferir al consumidor (turista) una imatge real de l'oferta que es comercialitza.
Educació	Cal oferir informació abans, durant i després del viatge, per tal que es puguin adquirir nous coneixements tant per al visitant com per a la comunitat visitada.
Interactivitat	Exigència d'experiències en viu, de contacte i participació tant en relació amb els recursos naturals com culturals.
Participació	Els beneficis que genera es reparteixen de manera més àmplia i equitativa, tracta de promoure la participació de comunitats rurals i afavoreixi la conservació dels recursos.

La definició de *turisme sostenible* també està en procés d'elaboració, però com es pot desprendre del que s'acaba d'exposar respecte a l'ecoturisme, ha de comprendre com a mínim un respecte i una valoració de l'entorn ambiental i humà i dels seus valors socials i culturals. A més, ha de promoure la participació directa de la comunitat en el projecte i/o la seva valoració com a actors del seu propi desenvolupament. Així mateix, el turisme sostenible aporta beneficis financers directes a la comunitat i/o recursos significatius per al desenvolupament (infraestructures, educació, organització de serveis, etc.) i, finalment, integra mecanismes de seguiment per assegurar la consecució d'aquests objectius.

L'ecoturisme és un subcomponent del turisme sostenible. La figura següent mostra aquesta relació entre ecoturisme i turisme sostenible. L'ecoturisme és sobretot una versió sostenible del turisme de naturalesa, que inclou elements tant del turisme rural com del cultural:

Font: M.E. Wood (2002), pàg. 10

Tenint en compte els principis del turisme sostenible (quant als components ètics i als continguts abans enunciats), es pot considerar que l'ecoturisme té els components següents:

Citació

- Contribueix a la conservació de la biodiversitat.
- Sosté el benestar de la població local.
- Inclou una experiència interpretativa d'aprenentatge.
- Implica una acció responsable tant per part dels turistes com per part de la indústria turística.
- Es dirigeix principalment a petits grups, per part de negocis/empreses de petita escala.
- Requereix el mínim consum possible de recursos no renovables.
- Insisteix en la participació local, la propietat i les oportunitats de negoci, particularment per a la població rural.

M.E. Wood (2002). *Ecotourism: Principles, Practices and Policies for Sustainability* (pàg. 10). United Nations Environment Programme (UNEP).

El turisme alternatiu busca la construcció dels propis itineraris, l'elecció de l'allotjament i la realització d'activitats mitjançant una integració en l'entorn.

En els últims deu anys, els viatges a àrees naturals i culturals fràgils s'han beneficiat d'una varietat d'innovacions a petita escala, solucions de baix impacte ofertes per l'ecoturisme, que han tingut alguna influència en el mercat turístic global, malgrat que l'ecoturisme no pot transformar la indústria turística ni pot ser un model perfecte a tot arreu (M.E. Wood, 2002).

La preocupació recent pels impactes del turisme, que es pot remuntar –d'una manera estructurada i amb principis d'intervenció– fins als anys seixanta del segle XX, ha motivat l'aparició dels anomenats *turismes alternatius*, que són una manera conscient i creativa de viatjar en què turistes i comunitats locals interactuen, intercanvien i aprenen a conèixer els respectius entorns culturals, socials i ambientals. En aquest sentit, s'aparta del turisme de masses, entès com una forma de turisme gregari i de maximització de la despesa aportada en relació amb els beneficis obtinguts, amb un cost real que sovint es desconeix (Fuster Lareu, 1991).

Des del punt de vista de l'experiència dels visitants, l'ecoturisme es pot definir (Caballos-Lascurain, 1987, citat per R. Burton, 1997, pàg. 100) com el viatge a àrees naturals relativament incontaminades o poc modificades amb l'objectiu específic d'estudiar, admirar i gaudir del paisatge, de la vida animal i vegetal, i també de les manifestacions culturals existents (tant del passat com del present) en aquestes àrees.

Des d'aquest punt de vista, es fa el viatge amb el propòsit específic d'experimentar l'entorn natural, i s'entenen com a afegides les activitats d'aventura que se solen practicar (muntar a cavall, anar amb bicicleta, ràfting, acampar, salt de pont, etc.).

Webs recomanats

Sobre el concepte *ecoturisme* es pot consultar la pàgina de la UNEP, Tourism: <http://www.unep.org/pc/tourism/ecotourism/home.htm>.

Per a la consideració dels principis de l'ecoturisme, es pot consultar, com a exemple, M.E. Wood (2002). *Ecotourism: Principles, Practices and Policies for Sustainability*. United Nations Environment Programme (UNEP).

Aquest document es va elaborar en el marc de l'Ecotourism Summit (Quebec, 2002), disponible en l'adreça següent: <http://www.unep.org/pc/tourism/library/ecotourism.htm>.

Per a conèixer una important font de recursos documentals sobre ecoturisme, tant des del punt de vista científic com de gestió de projectes, es pot consultar la pàgina web de The International Ecotourism Society (TIES): <http://www.ecotourism.org/ecopro.html>.

Des del punt de vista de la demanda, la naturalesa de les experiències que es poden adquirir per mitjà de l'ecoturisme es poden articular al voltant dels components que s'inclouen en la taula següent (Hall, 1991 i adaptat de Burton, 1997):

Component	Caràcter de l'experiència
Estètic/perceptiu	Apreciació de la vida natural i de l'entorn
Religiós/espiritual	Experiència interior (Déu; jo) en el medi natural
Escapista	Recerca de llibertat més enllà dels condicionants i alienacions de la vida urbana
Oportunitat	Satisfacció que s'obté de la participació en activitats imprevistes, fins i tot perilloses
Historicoromàntic	Oportunitat de reviure o imaginar les experiències dels pioners de "frontera" que van donar forma a la cultura i a la societat locals o nacionals
Solitud	Por d'estar sol al mig d'un lloc vast i hostil
Companyonia	Gust per compartir el lloc amb companys i per reforçar els llaços socials
Descobrimet/aprenentatge	Emoció de descobrir o aprendre sobre la naturalesa i el lloc natural
Apreciació significant i simbòlica	Plaer de saber que la naturalesa existeix encara que no s'hagi vist

Ecoturisme

L'extraordinari dinamisme que es registra actualment en l'organització i pràctica de l'ecoturisme ha creat una ampli espectre d'activitats, sota diferents denominacions, dins del marc d'un turisme responsable que té com referència els criteris d'un desenvolupament sostenible.

Com es pot veure, el concepte d'ecoturisme pot abastar una àmplia varietat de conceptes, incloent-hi el turisme rural i el turisme cultural. Tanmateix, més enllà de relacionar el turisme cultural i l'ecoturisme mitjançant criteris de classificació formal, no hi ha dubte que el turisme cultural requereix, com a concepte turístic que busca els valors bàsics i autèntics del medi en què es desenvolupa, una integració en el medi ambient en sentit ampli, ja que no es pot establir de manera taxativa una separació entre les esferes cultural i natural des del moment en què el turisme cultural i l'ecoturisme tenen una actitud comuna tant en la manera de plantejar els projectes (no impactants o degradants i generadors de beneficis socials i econòmics per a les comunitats locals, com a factor d'efecte multiplicador), com en els requeriments dels diferents segments de la demanda (respecte a un medi ben conservat i generador d'estímul perceptius, educatius i culturals).

4. Turisme cultural, patrimoni i legislació

El turisme s'ha convertit en els últims anys en un fenomen complex, d'una magnitud sense precedent, que posa en perill la cultura i en particular el patrimoni cultural. Per aquest motiu, s'ha de formular un seguit d'estratègies que en permetin la conservació a llarg termini, mentre es treballa per millorar la manera de donar-lo a conèixer als turistes nacionals i internacionals i es fomenten els intercanvis culturals entre els pobles, amb la qual cosa es contribueix al seu desenvolupament social i econòmic.

4.1. El turisme cultural i el patrimoni: riscos i beneficis

Per a tractar dels aspectes relatius al turisme, la preservació del patrimoni, el coneixement entre els pobles i el desenvolupament sostenible de la societat, la Unesco va organitzar una taula rodona, en què van participar l'Organització Mundial del Turisme i altres organitzacions l'objectiu de les quals va ser la valoració i protecció del patrimoni. Els punts tractats van ser els següents:

- Com conciliar l'accés de visitants amb la necessitat de conservar el patrimoni cultural amb vista al futur?
- Com aconseguir que el turisme, amb el moviment important de persones que genera, pugui afavorir el coneixement entre les cultures, l'apreciació de la diferència i un vertader diàleg intercultural?
- Com aconseguir que el turisme contribueixi a l'enriquiment del patrimoni cultural intangible o immaterial, estimulando la creació artística o la producció d'objectes d'artesanía?
- Com aconseguir que el turisme cultural estimuli el desenvolupament de les economies locals als països menys avançats?
- Com pot ajudar l'activitat turística a salvaguardar i enriquir les societats locals i quin és el paper dels museus en aquest procés?
- Com conciliar l'exercici del dret a viatjar en temps de lleure, en especial entre els joves, amb l'exercici del dret a l'educació, la sensibilitat i la prevenció?
- Com poden les comunitats locals –indígenes en particular– acollir els turistes i dirigir el flux de visitants per aconseguir un ritme d'interacció cultural i evitar el xoc sociocultural?

Web recomanat

La pàgina web de la Unesco té l'adreça següent:
www.unesco.org.

- Com fer prevaler la dimensió ètica, humana i econòmica del turisme i la dimensió ètica i humana de l'activitat econòmica, de manera que els éssers humans siguin respectats i no explotats com a atraccions?
- Com equilibrar els aspectes humans i culturals del turisme amb els comercials, buscant millorar el diàleg amb les empreses privades?
- De quina manera les noves tecnologies es poden posar al servei de la cultura, el turisme i el desenvolupament?
- Com introduir una dimensió estètica adaptada a cada context i a les infraestructures turístiques de manera que es preservi el paisatge?

A la vista d'aquests punts, podem concloure que el turisme cultural és una activitat pluridisciplinària a escala mundial que inclou dimensions econòmiques, socials, científiques, educatives i, particularment, ètiques.

El turisme constitueix una de les causes més importants en la pèrdua, deteriorament o devaluació del patrimoni cultural, natural i immaterial juntament amb les catàstrofes naturals i els conflictes armats, si bé és una de les més modernes.

4.2. Breu història sobre idees i conceptes relatius a la protecció del patrimoni cultural

L'interès per la preservació del patrimoni i el respecte als valors d'altres pobles ens pot semblar una aportació actual. Tanmateix, trobem referències que es remunten a l'antiguitat clàssica. Així, a Grècia es van establir pactes de no-destrucció entre ciutats afins.

La defensa del patrimoni en l'antiguitat

Polibi (*circa* 201-120 a. C.) preconitzava la moderació en el dret d'arrasar els béns dels pobles derrotats i considerava una bogeria les accions devastadores dirigides als temples, les estàtues i els objectes sagrats.

Ciceró (106-43 aC) reclamava moderació en el pillatge i la destrucció dels béns enemics de manera que, quan es cometessin aquests actes, havien de tenir sempre justificació i fins i tot en aquest cas, no s'hauria d'actuar amb crueltat.

Sant Agustí (354-430) condemnava el pillatge i la presa de botí com a pecat contra la llei divina.

Malgrat les bones intencions d'aquests autors i d'altres que els van succeir, la destrucció de ciutats i pobles, i també el pillatge i la presa de botins, formaven part de la mateixa guerra.

Al segle XIX altres veus advoquen per la necessitat de prohibir la destrucció intencionada dels béns culturals basant-se en el fet que els seus valors van més enllà del territori a què pertanyen.

Al final del segle es manifesta l'interès per aconseguir una reglamentació internacional que protegeixi els béns culturals. Una primera temptativa és la de la Conferència de Brussel·les de l'any 1874, seguida d'altres sense gaire èxit. Després de la Primera Guerra Mundial, la problemàtica de la protecció del patrimoni es va debatre en els treballs de la Societat de Nacions, treballs que, malgrat no aconseguir resultats concrets, van ser una ajuda per a instituir la protecció del patrimoni de manera universal.

La Fundació Getty elabora una llista de les diferents accions que han tingut per finalitat la preservació del patrimoni dutes a terme en els últims cent anys. Com es pot comprovar en l'extracte que es presenta a continuació, les matèries tractades en cada moment estan en relació directa amb els esdeveniments i canvis succeïts al llarg d'aquell període.

- A la dècada dels trenta es tracten aspectes generals relatius a la protecció de béns arquitectònics i béns mobles, i s'apunten algunes bases que es desenvoluparan posteriorment.
- A la dècada dels cinquanta es tracten temes vinculats a la protecció del patrimoni en cas de conflicte armat i de la seva recuperació posterior.
- A la dècada dels seixanta es tracten temes vinculats a la protecció del paisatge, la conservació i restauració de monuments, l'accés de les persones amb discapacitat als museus, la prevenció del tràfic il·lícit de béns culturals i la protecció dels jaciments i el patrimoni arqueològic.
- A la dècada dels setanta es continua i amplia la temàtica de la prevenció del tràfic il·lícit de béns culturals i naturals i es formulen diferents recomanacions vinculades a la protecció del medi natural, i també a la reconstrucció, restauració i protecció de zones històriques.
- A la dècada dels vuitanta, entre moltes altres recomanacions que amplien i concreten les de dècades anteriors, es recomana la protecció de les imatges en moviment, s'adopten mesures per a la preservació d'edificis i entorns, i la revitalització de centres històrics i de petits assentaments. Per primera vegada es tracta del tema de la preservació de la cultura tradicional i del folklore dels pobles, i també de l'ètica en l'arqueologia, la presentació de la mort i el culte als avantpassats.
- A la dècada dels noranta es mantenen i perfilen les temàtiques anteriors, es comença a considerar el patrimoni subaquàtic, la restitució i el retorn dels béns transferits o aconseguits de manera il·lícita als propietaris o als llocs d'origen i el patrimoni en perill a causa de catàstrofes naturals, i es dona forma a la *Carta per a un turisme sostenible* (1995).

Web recomanat

La pàgina web de la Fundació Getty té l'adreça següent: www.getty.edu.

4.3. Legislació i recomanacions

Hi ha dos tipus de legislació sobre el patrimoni:

- Legislació directa sobre el mateix patrimoni que exerceix qui té el poder legislatiu en una determinada zona, regió o estat.

Legislació sobre el patrimoni

A Espanya, la legislació sobre el patrimoni l'exerceixen l'Estat, les autonomies i les administracions locals, cadascuna per delegació:

- L'Estat té competències en les temàtiques d'interès general, definició, difusió i protecció del patrimoni i exportació de béns.
 - Les autonomies tenen competència en la definició del patrimoni i les diferents formes en el seu àmbit territorial, i també en la declaració de béns d'interès cultural, la seva protecció, conservació, documentació i gestió.
 - Les administracions locals tenen competències delegades en algunes matèries vinculades a la protecció de béns arquitectònics, conjunts, béns mobles i patrimoni natural, i també en l'interès per la preservació, posada en valor i difusió.
- Accions empreses per institucions i organitzacions de caràcter internacional que s'ocupen de vetllar pels temes patrimonials, encara que les seves recomanacions només obliguen els estats, pobles i/o institucions o persones que en formen part.

Entre les diferents institucions o organitzacions, podem assenyalar la Unesco, la Unió Europea, el Consell d'Europa o l'Organització d'Estats Americans. A més a més d'associacions o organitzacions que agrupen professionals com l'Icomos, l'ICOM (Consell Internacional de Museus o International Council of Museums), l'IFLA (Federació Internacional d'Associacions de Bibliotecaris i de Biblioteques o International Federation of Library Associations and Institutions), l'OWHC (Organization of World Heritage Cities), la WMF (World Monuments Fund) o el WTTC (World Travel and Tourism Council).

Nota

El patrimoni cultural inclou patrimoni immaterial o intangible que comprèn les tradicions, la música, les llengües, les actuacions, les pràctiques socials, els rituals, les festes i festivals, els coneixements i les pràctiques vinculades a la naturalesa i a l'univers, l'artesanía tradicional, etc.

4.4. Institucions i organitzacions internacionals vinculades a la protecció del patrimoni internacional i el turisme cultural

Unesco

Organització creada l'any 1946, forma part del sistema de les Nacions Unides i s'ocupa dels temes relacionats amb l'educació, la ciència i la cultura. Desenvolupa una tasca important quant a la conscienciació i l'aplicació de mesures per part dels cent noranta estats membres actuals. Està formada per diferents divisions i tracta de manera individual i col·lectiva les diferents temàtiques vinculades al patrimoni.

La Unesco presenta en diferents formes els instruments legals que permeten als estats una millor protecció de la cultura:

- **Recomanació:** es dirigeix a un o més estats per convidar-los a adoptar una posició o actuar d'una manera determinada en un aspecte determinat de

la cultura. En principi el seu compliment no és obligat per a tots els estats membres.

- Convenció: sinònim de tractat referit a un acord entre dos o més estats, que implica una voluntat conjunta de les parts. Comporta una obligació de compliment per a les parts que la subscriuen.
- Declaració: es tracta merament d'una obligació moral o política dels estats, que es basa en la bona fe.

Entre les principals convencions relacionades amb la protecció del patrimoni destaquen les següents:

- Convenció per a la protecció de la propietat cultural en cas de conflicte armat (1954).
- Convenció sobre els mitjans per a prohibir i prevenir la importació, l'exportació i el tràfic il·lícits de la propietat cultural (1970).
- Convenció concernent a la protecció del patrimoni mundial cultural i natural (1972).
- Convenció per a la protecció del patrimoni cultural subaquàtic (2001).
- Convenció per a la salvaguarda del patrimoni cultural immaterial o intangible (2003).

La Unesco també manté diversos programes relacionats amb la protecció del patrimoni cultural, natural i immaterial basats en la posada en valor i el reconeixement, com per exemple les denominacions de patrimoni de la humanitat per a conjunts arquitectònics o edificis singulars d'especial interès; la proclamació de les obres mestres del patrimoni intangible de la humanitat; l'establiment de reserves de la biosfera, i la proclamació d'anys o dies internacionals.

Quant al turisme cultural, la Unesco proposa i manté un gran nombre d'accions com, per exemple, les següents:

- Les catedres de turisme cultural per a la pau i el desenvolupament, l'objectiu de les quals és dotar d'estratègies de turisme cultural sostenible i formar els que decideixen les polítiques culturals i turístiques.
- El projecte Arthur, liderat per les universitats de Venècia i Rotterdam, reuneix ciutats mediterrànies europees per tal de posar en pràctica una aproximació íntegra i interdisciplinària de la valoració del patrimoni cultural per crear un banc de dades, una pàgina web i altres recursos que facilitin l'intercanvi d'informació i d'experiències pràctiques.
- L'elaboració d'un codi de desenvolupament sostenible o durable del turisme al Sàhara.

- La declaració d'itineraris temàtics.
- El desenvolupament íntegre i la salvaguarda del patrimoni cultural en les comunitats locals de la zona Àsia-Pacífic.

A més a més, organitza i promou debats, seminaris i cursos sobre el patrimoni cultural en perill, natural o bèl·lic i en situació de postconflicte, com és el cas de l'Iraq, l'Afganistan, el sud-est d'Europa, Timor Est, les dues Corees i Àfrica.

El Consell d'Europa

El Consell d'Europa va ser creat el 1949 amb la finalitat de debatre i aconseguir acords i accions comunes en assumptes econòmics, socials, culturals, etc. per a assegurar la llibertat i l'exercici dels drets humans.

Tracta, quant als temes culturals, la idea d'Europa, i organitza reunions i elabora directrius diverses en diferents matèries. Va col·laborar amb l'Icomos i altres organitzacions internacionals en l'elaboració de la *Carta de Venècia* (1964) sobre el patrimoni arquitectònic europeu i la seva preservació.

Manté una base de dades sobre patrimoni arquitectònic i polítiques d'identificació, desenvolupament sostenible, difusió, sensibilització i promoció de centres innovadors i digitalització de documents.

El Consell d'Europa també promou directrius i guies en col·laboració amb l'EMF (European Museum Forum, organitzador des del 1977 de l'European Museum of the Year Award) per al funcionament dels museus com a vies d'integració cultural i organitza mostres de diversitat cultural relacionades amb el turisme actiu i passiu i el paper que tenen els museus per a donar resposta a les demandes dels visitants locals i forans.

Unió Europea

La Unió Europea duu a terme diferents programes sobre turisme i patrimoni centrats en els seus estats membres i les relacions que mantenen amb d'altres sobre conservació, desenvolupament sostenible, polítiques de difusió, sensibilització, formació de professionals, intercanvi d'informació, registre i documentació, entre d'altres. També dissenya acords i tractats de cooperació i intercanvi de professionals, experiències i protecció en temes de patrimoni.

Unidroit

Unidroit (International Institute for the Unification of Private Law) proposa la Convenció sobre la restitució dels béns robats o exportats de manera il·lícita, acordada a Roma el 1995. La seva intenció és contribuir a la protecció dels béns culturals i a la seva restitució als propietaris o llocs d'origen mitjançant

Web recomanat

Podeu ampliar aquesta informació visitant la pàgina següent: www.european-heritage.net.

Web recomanat

Podeu visitar la pàgina d'Unidroit en l'adreça següent: www.unidroit.org.

la cooperació internacional i el manteniment del comerç legal i els acords culturals entre els diversos estats. Aquesta convenció, encara que és una bona guia d'actuació, només competeix als estats que han firmat i ratificat l'acord.

L'Unidroit, a més, promou el registre i la protecció dels jaciments arqueològics com a fonts importants de béns culturals, i també el desenvolupament de codis de conducta ètics en les professions vinculades a la qüestió i al sector privat (museòlegs, arquitectes, antiquaris, gestors culturals, guies turístics, etc.).

Icomos

L'Icomos és una organització no governamental vinculada a la Unesco per a temes relacionats amb el patrimoni arquitectònic i els monuments, llocs i conjunts monumentals. Entre un gran nombre d'activitats relacionades amb aquesta temàtica i la seva protecció i desenvolupament, presenta els principis bàsics del concepte de patrimoni amb relació als pobles i la globalització, el respecte pel patrimoni cultural i natural, a més del dret i el privilegi del seu gaudi per part dels propietaris i els visitants.

L'Icomos, com ja hem comentat, va proposar la *Carta Internacional sobre el Turisme Cultural*, que tracta de la interacció dinàmica entre turisme i el patrimoni cultural i els seus beneficis. Entre els principals objectius de la carta, destaca la proposta de col·laboració entre tots els involucrats, la necessitat que el turisme ajudi a aconseguir el respecte pel patrimoni i la cultura d'altres i la millora de les cultures vives i amfitriones dels visitants, fer factibles el diàleg entre l'interès per la conservació i la indústria turística i també la sensibilització i la posada en valor del patrimoni amb la participació de tots, la gestió sostenible i les polítiques del turisme.

Icom

L'Icom és una organització no governamental vinculada a la Unesco per als temes relacionats amb els museus i el patrimoni cultural moble. Entre els principals objectius hi ha la definició de museu, la divulgació del codi d'ètica professional, la valoració i millora de la professió museística, i la protecció del patrimoni cultural, natural i intangible i els museus. Amb aquesta finalitat organitza seminaris, trobades i cursos, i publica llibres i llistes de béns culturals en perill com les dedicades a Bankor, Europa, Àfrica, Llatinoamèrica i, recentment, a l'Afganistan i l'Iraq.

Web recomanat

Podeu visitar la pàgina de l'Icomos en l'adreça següent: www.icomos.org

Durant aquests últims anys, l'Icom, després de diverses trobades entre especialistes de diverses professions vinculades a la protecció del patrimoni com museòlegs, organitzacions internacionals de duanes, cossos de policia especialitzada, Interpol, operadors turístics i d'altres, ha elaborat una proposta per a la creació d'una carta sobre el turisme cultural, basada en els principis ètics que propugna el seu codi deontològic i la carta de l'Icomos abans esmentada, que reculli la consideració del museu com una institució sense finalitat de lucre al servei de la societat i del seu desenvolupament.

Web recomanat

Podeu consultar el codi deontològic dels professionals museístics, a més dels estatuts de l'Icom, les llistes de patrimoni en perill i altres informacions relacionades en la pàgina web: www.icom.museum.

Resum

En aquest mòdul s'han explicat les principals característiques del turisme cultural en relació amb l'ús, la conservació i la interpretació del patrimoni i s'ha traçat una panoràmica de l'evolució històrica i aspectes importants sobre legislació en aquests àmbits.

El turisme cultural es basa en la conversió de béns patrimonials en recursos turístics, introduint en aquesta transformació els elements i les accions destinades a la seva recuperació i conservació. Per aquesta raó i amb vista a la conservació del patrimoni, s'han indicat els principis bàsics de la interacció dinàmica entre turisme i patrimoni cultural:

- El turisme com una força positiva per a la conservació de la naturalesa i la cultura; és a dir, com a generador de recursos per a la conservació del patrimoni, mitjançant l'educació de la comunitat i la influència en les polítiques de planificació i gestió.
- El turisme com a generador d'oportunitats i possibilitats d'interacció i conciliació de les demandes dels visitants, potencialment conflictives, i dels interessos de les comunitats autòctones. Aquesta funció generadora prové de la mateixa naturalesa del turisme, complex fenomen de dimensions polítiques, econòmiques, socials, culturals, biofísiques, ecològiques, estètiques i educatives.
- L'existència d'un risc real de degradació del patrimoni natural i cultural en les seves característiques identificadores quan el turisme és excessiu o està mal gestionat.
- La necessitat de la participació en cooperació de diferents agents (representants locals i/o de les comunitats autòctones, responsables polítics, planificadors, gestors) per tal de contribuir a la conservació i manteniment del patrimoni.

En relació amb aquest últim factor i des del punt de vista de la gestió turística del patrimoni cultural, s'han de considerar una sèrie de principis en què s'implica directament la interpretació del patrimoni: la revisió d'aquesta activitat en termes d'accessibilitat i autenticitat, l'educació de la demanda (tenint en compte la diversitat de motivacions i expectatives entre els visitants), el referent de la identitat local com a clau per a la interpretació del patrimoni, la necessitat d'un consens promocional entre gestors turístics i culturals, la

selectivitat en l'atribució de valors patrimonials als béns de la comunitat i la sensibilització de les comunitats locals pel que fa als recursos que permeten identificar i recuperar el seu patrimoni.

Finalment, es pot assenyalar que s'han desenvolupat, durant els últims vint-i-cinc anys i des de diferents instàncies (Icomos, Unesco, Consell d'Europa, Comissió Europea, etc.), una sèrie de reflexions i accions polítiques que tendeixen a definir els objectius de les polítiques turística i cultural. Les principals estratègies han buscat la promoció i el desenvolupament del turisme remarquant la necessitat de garantir la conservació i recuperació dels béns culturals.

Activitats

1. Atès que el turisme cultural es pot articular entorn de la cultura, entesa com el conjunt del que pensen les persones (actituds, creences, idees i valors), del que fan (models de comportament, estils de vida) i del que han construït (productes culturals), i que la cultura es compon de processos (les idees i els estils de vida de la gent) i dels resultats d'aquests processos (construccions materials, costums, entorns), heu d'identificar i classificar aquests processos i els seus resultats en l'àmbit del vostre municipi, comarca o regió.

2. A partir de l'esquema proposat sobre els impactes del turisme, tracteu d'identificar i classificar els impactes del turisme a la vostra localitat o regió de residència, si és que es tracta d'un lloc que ha experimentat transformacions com a conseqüència d'activitats turístiques. O bé intenteu identificar-los en l'espai més proper possible al vostre lloc de residència.

3. A partir de la diferent documentació que pugueu obtenir de la difusió del patrimoni cultural de la vostra pròpia localitat, tant per mitjà de guies, llibres, mapes il·lustrats, propostes educatives, estudis d'accés públic, etc., traieu conclusions de conjunt sobre els principis que enuncia M.J. Marchena (1998) sobre les principals relacions entre turisme cultural i interpretació del patrimoni i que acabem d'exposar. Quant a les conclusions obtingudes:

- Identifiqueu els principis que es troben manifestament presents, o absents si s'escau, en els materials de difusió d'aquest patrimoni.
- Avalueu la procedència d'aquests materials pel que fa als principis descrits. Elaboreu un quadre de síntesi que reflecteixi els diferents agents difusors de la informació i interpretació del patrimoni (administracions públiques, entitats privades, investigadors i educadors, etc.) i els principis que atenen.
- Per a la reflexió: podeu suggerir algun altre criteri o principi que complementi els enuncisats per M.J. Marchena (1998) amb relació al binomi gestió cultural-interpretació del patrimoni?

4. Visiteu la pàgina web de l'Icomos i compareu la *Carta del Turisme Cultural* de 1976 i l'esborrany de la *Carta Internacional sobre el Turisme Cultural* elaborada el 1999, quant a objectius i actuacions.

5. Elaboreu un quadre de comprovació dels criteris i components exposats en l'apartat "Gestió del patrimoni i turisme cultural" sobre uns quants programes d'ecoturisme a disposició del públic, centrats en la vostra comarca o regió de residència i, posteriorment, compareu els casos considerats.

Exercicis d'autoavaluació

1. Indiqueu els principals elements introduïts en les definicions recents de *turisme cultural*.

2. Identifiqueu el principal argument que han proposat les institucions i organitzacions al llarg dels anys noranta del segle XX a l'hora de relacionar patrimoni i turisme cultural.

3. Relacioneu alguns dels principals eixos d'actuació proposats per tal de conciliar la conservació del patrimoni i la pràctica del turisme cultural.

Solucionari

1. El factor de la demanda és un element bàsic per a omplir de contingut el concepte actual de turisme cultural (juntament amb els continguts clàssics centrats en les seves modalitats o ofertes). A més, és el factor que permet establir com a elements clau del desenvolupament del turisme cultural tant els anomenats *conflictes culturals* com els fonaments per a relacionar amb el turisme cultural la interpretació del patrimoni.

2. Les principals organitzacions com l'OVP i l'Icomos i institucions com la UE i la Unesco han defensat la coordinació i harmonització de les polítiques urbanístiques i turístiques en l'última dècada com a elements fonamentals per a garantir una gestió correcta del patrimoni cultural i natural, i de la indústria turística.

3. Entre els principals grups de mesures o eixos d'actuació, s'haurien de considerar els següents:

- Ampliació i diversificació de l'oferta cultural poc coneguda, promoció dels aspectes de la cultura i del patrimoni encara poc utilitzats en els plans turístics, desenvolupament d'itineraris tradicionals i creació d'itineraris nous.
- Desenvolupament de formació específica per a la valoració dels nous patrimonis i millora de la formació dels guies.
- Sensibilització i educació de la demanda per a fer de tota pràctica turística una pràctica cultural respectuosa amb el patrimoni i el medi ambient.
- Destinació sistemàtica d'una part de les vendes o beneficis del turisme a la conservació i restauració del patrimoni visitat.
- Harmonització i increment de la cooperació i la contribució dels sectors públics, privats i associatius en la gestió del patrimoni i del turisme cultural.

Glossari

capacitat de càrrega *f* Límit més enllà del qual determinats factors –tant quantitativament com qualitativament– incideixen en els components ambientals o humans d'un territori prèviament delimitat i els provoquen un impacte negatiu que es pot ponderar i quantificar tècnicament.

conflicte cultural *m* Fricció (directa o difusa) que es produeix quan entren en contacte dues o més cultures (vehiculades mitjançant unes determinades pràctiques socials o de grup), una de les quals exerceix un paper dominant respecte al poder de difusió dels seus valors, i que tendeix a desplaçar o modificar els continguts simbòlics o materials d'altres cultures que exerceixen, respecte a l'anterior, un poder de representació més petit.

Bibliografia

Agence Européenne pour la Culture; Agence Européenne pour la Culture (ed.) (1996). "Bilan et prospective du Tourisme Culturel". A: *Pour le tourisme culturel. La Déclaration de Majorque* (pàg. 11-29). Palma de Mallorca.

Báez, A. (1996). *Ecoturismo/Turismo Responsable: el caso de Costa Rica*. Document preparat per al programa LEAD. San José (Costa Rica).

Báez, A.; Acuña, A. (1998). *Guía para las mejores prácticas de ecoturismo en las áreas protegidas de Centro América*. San José (Costa Rica): PROARCA-CAPAS.

Ballart, J. (2000). *El patrimoni històric: bases teòriques*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya.

Bonink, C. (1992). *Cultural Tourism Development and Government Policy. MA Dissertation*. Rijksuniversiteit Utrecht.

Bote, V. (1998). "Turismo de ciudad y Patrimonio Cultural en España: Algunas características estructurales desde el punto de vista urbanístico". A: M. J. Marchena (ed.). *Turismo Urbano y Patrimonio Cultural*. Universidad de Sevilla ("Documentos").

Burton, R. (1997). *Travel Geography*. Londres: Longman.

Calvo, A.; Sureda, J. (2000). *La interpretación del Patrimonio* (mòdul 1 per a la Universitat Oberta de Catalunya).

Campesino, A. J. (1998). "Las ciudades Patrimonio de la Humanidad: Estrategias Turísticas". A: M. J. Marchena (ed.). *Turismo Urbano y Patrimonio Cultural*. Universidad de Sevilla ("Documentos").

"El papel de la Unión en materia de turismo". *Libro verde de la Comisión* (1995). Brusel·les: Comisión de las Comunidades Europeas.

"El turismo cultural en las zonas urbanas y sus consecuencias para el empleo". *Diario Oficial de las Comunidades Europeas* (1998, 10 d'agost, núm. C 251). Comisión Europea – Comité de las Regiones.

ECTARC (1989). *Contribution to the Drafting of a Charter for Cultural Tourism*. Llangollen (Gal·les): European Centre for Traditional and Regional Cultures.

European Institute of Cultural Routes (1999). *Different Routes*. <<http://www.culture.coe.fr/routes>>

Fox, R. i Fox, J. (1998). "Go Global-Nurture Local", a Nahrsted, W. i Pancic, T. (Eds.). *Leisure, Culture and Tourism in Europe: The Challenge for Reconstruction and Modernisation in Communities*. Bielefeld. Institut für Freizeitwissenschaft und Kulturarbeit, pp. 177-190.

Fuster Lareu, J. (1991). *Turismo de masas y calidad de servicios*. Palma: Gráficas Planisi.

Generalitat de Catalunya; Institut Català de la Mediterrània d'Estudis i Cooperació (1996). *Cap a un nou escenari d'associació*. Barcelona [Fòrum Civil Euromed (1995). Barcelona].

Ges, M. (1997). "Material Complementario", a UIMP: *Patrimonio Cultural y sus relaciones con el turismo*. Alacant. s.p.

Ges, M. (1997). "Turismo Cultural y Patrimonio", a UIMP: *Patrimonio Cultural y sus relaciones con el turismo*. Alacant. s.p.

Icomos (1999). "International Cultural Tourism Charter. Managing Tourism at Places of Heritage Significance". <<http://www.icomos.org/tourism/charter.html>>

Institut Cultures del Món; Agence Européenne pour la Culture (ed.) (1996). *Pour le tourisme culturel. La Déclaration de Majorque*. Palma de Mallorca.

Jurdao, F. (1992). *Los mitos del turismo*. Madrid: Endymion.

Klein, Reinhard (2001). European Commission, DG ENTR Tourism Unit: "Public Policies and Cultural Tourism: EU activities". A: *Turisme i Cultura. Debats del Congrés de Turisme Cultural (Saló Internacional del Turisme a Catalunya)* (pàg. 45-58). Barcelona: Fundació Interarts.

- Law, C. M.** (1993). *Urban Tourism: Attracting Visitors to Large Cities*. Londres: Mansell.
- Lozato-Giotart, J. P.** (1991). *Mediterráneo y Turismo*. Barcelona: Masson.
- MacCannell, D.** (1976). *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. Londres: MacMillan.
- Marchena, M. J.** (1998). "Patrimonio y Ciudad: Nuevos escenarios de promoción y gestión del Turismo Urbano Europeo". A: M. J. Marchena (ed.). *Turismo Urbano y Patrimonio Cultural*. Sevilla: Universidad de Sevilla ("Documentos").
- Mathieson, A.; Wall, G.** (1982). *Tourism: economic, physical and social impacts*. Essex: Longman.
- Mayol, J.; Machado, A.** (1992). *Medi ambient, ecologia i turisme a les Illes Balears*. Palma de Mallorca: Editorial Moll.
- Montanari, A.** (1992). "Il turismo nelle regioni rurali della CEE: la tutela del patrimonio naturale e culturale". *Manuali e problemi di geografia* (núm. 4). Nàpols: Edizioni Scientifiche Italiane.
- Mumford, L.** (1998). *Técnica y civilización*. Madrid: Alianza Editorial [edició original anglesa: *Technics and Civilization*. (1934). Nova York: Hartcourt, Brace & World].
- Pottstock, S. i altres** (1997). *Metodología para la identificación, formulación y evaluación de proyectos de inversión en el sector turístico*. Santiago de Xile: ILPES.
- Pratt, A. C.** (2001). "The Relationship between the City, Cultural Tourism and the Cultural Industries". A: *Turisme i Cultura. Debats del Congrés de Turisme Cultural (Saló Internacional del Turisme a Catalunya)* (pàg. 33-44). Barcelona: Fundació Interarts.
- Quinion, M.** (2003). "Travellers to antique lands. Tourism lexical legacy". A: *World Wide Words*. <<http://www.quinion.com/words/articles/tourism.htm>>
- Richards, G.** (1996). *Cultural Tourism in Europe*. Oxon (Regne Unit): CAB International.
- Richards, G.** (ed.) (2001a). "The Development of Cultural Tourism in Europe". A: *Cultural Attractions and European Tourism*. Oxon: CAB International.
- Richards, G.** (2001b). "Creating a New Tourism?". A: *Turisme i Cultura. Debats del Congrés de Turisme Cultural (Saló Internacional del Turisme a Catalunya)* (pàg. 59-66). Barcelona: Fundació Interarts.
- Robinson, M.; Boniface, P.** (ed.) (1998). *Tourism and cultural conflicts*. Londres: Cabi Publishing.
- Roth, P.; Langemeyer, A.** (1996). "Cultural Tourism in Germany". A: G. Richards (ed.). *Cultural Tourism in Europe* (pàg. 165-181). Oxon (Regne Unit): CAB International.
- Tweedy, C.** (2002). "Panorama del patrocini i mecenatge culturals en la Unió Europea", a Gómez de la Iglesia, R. (dir). (2004). *Arte, Empresa y Sociedad: más allá del patrocini de la cultura*, pp. 57-75. Vitoria: Grup Xabide.
- Unesco** (1999). *Convenció sobre la protecció del patrimoni mundial, cultural i natural*. <<http://whc.unesco.org/archive/convention-es.pdf>>
- Vidal, D.** (2001). "Turisme Cultural: una possibilitat des de l'Art". A: *Turisme i Cultura. Debats del Congrés de Turisme Cultural (Saló Internacional del Turisme a Catalunya)* (pàg. 75-90). Barcelona: Fundació Interarts.
- Wang, Ning** (2000). *Tourism and modernity. A sociological analysis*. Amsterdam: Pergamon.
- Wood, R. E.** (1984). "Ethnic tourism, the state and cultural change in Southeast Asia". *Annals of Tourism Research* (núm.11, pàg. 186-197).
- Wood, M. E.** (2002). *Ecotourism: Principles, Practices and Policies for Sustainability*. Nova York: United Nations Environment Programme (UNEP).

